

מפר

כתב עת לחקר תולדות העיתונות והתקשורת בעולם היהודי ובישראל
המכון לחקר העיתונות והתקשורת היהודית ע"ש אנדראה וצ'רלס ברונפמן

ראש המכון, עורך אחראי של קשר: פרופ' יוסף גורני
מייסד המכון: שלום רוזנפלד
העורך הראשון של קשר: ד"ר מרדכי נאור

קשר מס' 34, אביב 2006

התוכן

עורך
פרופ' גדעון קויץ

קשר אל הקוראים - 2

מה בקשר 34: עד מאה ועשרים? - 3

מערכת

פרופ' יוסף גורני, פרופ' דן כספי,
ד"ר מרדכי נאור, פרופ' יורם פרי,
ד"ר אורלי צרפתי

חופש הביטוי והעיתונות: דברים בערב הוקרה למר שלום רוזנפלד - מאיר שמגר - 4

"נשיא על הכוונת": הפארווערטס כמקרה מבחן למגבלות 'התיקון הראשון' - אהוד מנור - 13

העכבר העירום הוליד הכרה מוגבלת בחופש הסאטירה - זאב סגל - 21

בין לידיעה למיידנק - יוסף גורני - 22

ייצוג השואה בעיתונות של ארגונים ציוניים בארץ-ישראל ובארצות הברית
בשנים 1945-1948 - ליאת שטייר-לבני - 34

אלתרמן והתקשורת - מרדכי נאור - 47

רכות המערכת
הילה בראון

עריכה לשונית
משה אור

הרצליה אפרתי

כתבי-העת העבריים הראשונים של ההשכלה העברית: המעבר מהמאסף (1811-1783)
לבכורי העתים (1820-1831) - משה פלאי - 61

הגהה

גאולה גורני

הסאטירה נגד האוטופיה: גריגורי בהרב (באגרוב) והמניאק שלו - יעקב שביט - 78

בשער קשר - 83

ייעוץ גרפי
מירה חומסקי

היום - עיתון "עממי" ו"אובייקטיבי" - גדעון קויץ - 84

היום - ימים ראשונים - דוד טל - 91

תמציות באנגלית
נפתלי גרינווד

ללכת בשביל הזהב: מיכל הכהן, אברהם זוסמן והאריאל המחודש,
תרל"ז-תרל"ז: 1876 - דן גלעדי - 102

עריכה גרפית
מיכל סמוקוביץ, המשרד לעיצוב גרפי

בין סנסציה לפוליטיקה: העיתון דואר היום ומאורעות 1929 - עוזי אלידע - 105

עשור לרצח רבין: "מה דינו של מסייע לאויב מסיבות אידיאולוגיות" - עיתוני
חב"ד במאבק נגד רבין - אורלי צרפתי - 115

דפוס

קדם בע"מ

"עושים טלוויזיה ישראלית" - דיונים לקראת כינון טלוויזיה בישראל,
1948-1968 - דנה וינקלר - 130

תהליך האמריקניזציה בתעמולת הבחירות בטלוויזיה בישראל - ברוך לשם - 142

קונפליקטים בשיח, שיח בקונפליקט: וכחנות בשיח תוכניות מלל בישראל - מיכל חמו - 151

קשר לספרים - 160

קשר למחקר - 172

המחברים - 178

תמציות באנגלית

על העטיפה
היום ועורכיו: יהודה לייב קצנלסון,
י. ל. קנטור, דוד פרישמן

עיצוב העטיפה
יעל כפיר, המשרד לעיצוב גרפי

המכון לחקר העיתונות והתקשורת היהודית ע"ש אנדראה וצ'רלס ברונפמן

עריכת המחקרים המשמשים יסוד לעבודות שבגיליון זה ופרסומם נתאפשרו בעזרת:

קרן מחקר ע"ש עזריאל קרליבך

קרן מחקר ע"ש זאב ז'בוטינסקי

קרן מחקר ע"ש אריק גוטנברג

קרן מחקר ע"ש ד"ר אליהו פורת

קרן לחקר העיתונות היהודית במזרח אירופה ע"ש יהושע רוטנשטרייך

קרן למחקר משק העיתונות ע"ש טובה וגוטמן רבינוביץ

חברי המועצה המדעית של "קשר"

פרופ' חנה אדוני, המכללה האקדמית עמק יזרעאל
פרופ' שלמה אהרונוסון, האוניברסיטה העברית בירושלים
פרופ' עמי איילון, אוניברסיטת תל-אביב
ד"ר עוזי אלידע, אוניברסיטת חיפה
פרופ' ג'ודי באומל, אוניברסיטת בר אילן
פרופ' חיים באר, אוניברסיטת בן גוריון
פרופ' מנחם בלונדהיים, האוניברסיטה העברית בירושלים
פרופ' אלה בלפר, אוניברסיטת בר-אילן
פרופ' אליעזר בן רפאל, אוניברסיטת תל-אביב
ד"ר אבי בקר, אוניברסיטת תל-אביב
פרופ' נורית גוברין, אוניברסיטת תל-אביב
פרופ' דניאל גוטווין, אוניברסיטת חיפה
פרופ' יוסף גורני, אוניברסיטת תל-אביב
פרופ' נורית גרץ, האוניברסיטה הפתוחה
ד"ר רפאל ואגון, אוניברסיטת תל-אביב
פרופ' אליעזר זון יחיאל, אוניברסיטת בר אילן
פרופ' ברנו דו-פורט, אוניברסיטת פיזה, איטליה
פרופ' גבי ויימן, אוניברסיטת חיפה
ד"ר מרדכי זלקין, אוניברסיטת בן גוריון
פרופ' שמואל טריגאנו, אוניברסיטת פריס 10, צרפת
פרופ' עקיבא כהן, אוניברסיטת תל-אביב
פרופ' דן כספי, אוניברסיטת בן גוריון

פרופ' אליהו כץ, האוניברסיטה העברית, ירושלים
פרופ' תמר ליבס, האוניברסיטה העברית, ירושלים
פרופ' שמואל ליימן וילצ'יק, אוניברסיטת בר אילן
פרופ' סופיה מנשה, אוניברסיטת חיפה
ד"ר מרדכי נאור, אוניברסיטת תל אביב
ד"ר הלל נוסק, המכללה למנהל, תל-אביב
פרופ' יהודה ניני, אוניברסיטת תל-אביב
פרופ' זאב סגל, אוניברסיטת תל-אביב
פרופ' זינה פורת, אוניברסיטת תל-אביב
פרופ' כז'ישטוף פילארצ'יק, האוניברסיטה היגילונית, קרקוב, פולין
ד"ר ענת פירסט, המכללה האקדמית נתניה
פרופ' משה פלאי, אוניברסיטת מרכז פלורידה, ארה"ב
פרופ' יורם פרי, אוניברסיטת תל אביב
פרופ' גדעון קויץ, אוניברסיטת פריס 8, צרפת
פרופ' רות קרטון-בלום, האוניברסיטה העברית, ירושלים
פרופ' אפרים ריבלין, אוניברסיטת פריס 8, צרפת
פרופ' זחר שביט, אוניברסיטת תל-אביב
פרופ' זיוה שמיר, אוניברסיטת תל-אביב
פרופ' עופר שיף, אוניברסיטת בן גוריון
פרופ' דב שנער, המכללה האקדמית, נתניה
ד"ר שלמה שפיר
פרופ' אניטה שפירא, אוניברסיטת תל-אביב

ייצוג השואה בעיתונות של ארגונים ציוניים בארץ-ישראל ובארצות הברית בשנים 1945-1948

ליאת שטייר-לבני

הסוציולוג הצרפתי היהודי מוריס האלבוואקס (Maurice Halbwachs) טען כי כל קבוצה מפתחת זיכרון משותף המדגיש ומעצב את זהותה הייחודית. הזיכרון המשותף מתבסס על עיבוד סלקטיבי של ההיסטוריה, ומטרתו לשרת אינטרסים לאומיים, פוליטיים וחברתיים של הקבוצה. לפיכך הוא מעובד בהתאם לצרכיו של השיח ההיסטורי בתקופה ובמקום נתונים. מכיוון שהזיכרון מתפתח בתהליך עיצובה של כל קבוצה, מספר הזיכרונות רב כמספר הקבוצות ואירוע אחד יכול לקבל פרשנויות שונות בקבוצות שונות. ההיסטוריונים הם היוצרים את ה"טקסטים הרשמיים" של החברה ואת תמונת העבר ההיסטורית שלה, אך לא רק הם – גם עיתונאים, יוצרי קולנוע וטלוויזיה ועוד. למאגר הדימויים הקיים הם מוסיפים עוד דימויים חזותיים.¹

עניינו של מאמר זה הוא היווצרותם של זיכרון ושל דימויי עבר קרוב הווה. תחילה אסקור את ייצוג השואה בראי העיתונות של ארגונים ציוניים בארץ-ישראל ובארצות הברית בשנים 1945-1948. לאחר מכן אבדוק אם עיתונות זו, שפעלה תחת מטרייה אידיאלוגית זהה, הציגה בשנים אלה זיכרון קולקטיבי זהה או שמא, מאחר שזיכרון הוא תלוי-מקום, לפי תפיסתו של האלבוואקס, תוארו השואה ויהודי אירופה בשואה בדרך שונה בשני המקומות.

העיתונות הארץ-ישראלית שייסקרו במאמר זה הם שבועונים וירחונים של ארגונים מרכזיים ביישוב הארץ-ישראלי של אותן שנים. נכללים בהם העיתונים: קרננו (של הקרן הקיימת לישראל);² ארץ ישראל בבניינה וידיעות קרן היסוד (של קרן היסוד);³ בהסתדרות ופנקס קטן (של הסתדרות העובדים הכללית).⁴ עיתונים אלו, יצאו לאור באופן פורמלי כשבועונים וכירחונים פנים-ארגוניים, אך קהל היעד שלהם היה רחב יותר. הם עסקו בסוגיות שעמדו על סדר יומה של התנועה הציונית בארץ ובעולם ופנו ליישוב הארץ-ישראלי כולו. רוב העיתונים תורגמו לשפות זרות והופצו כחומר תעמולה. העיתונים היהודיים-האמריקניים של הארגונים הדיסה,⁵ ג'וינט⁶ ו-Haganah for the Americans⁷ ביקשו בשלהי שנות הארבעים להפנות את תשומת לב האמריקנים, יהודים ולא-יהודים כאחד, למצוקותיהם של יהודי אירופה ולצורך לפתור את בעיית הפליטים. כדי להשיג מטרות אלה שינו את אופיים לכתבי עת הפונים לכל

המשפחה ובעלי תפוצה נרחבת. עיתונאים מקצועיים כתבו בהם בסגנון פופולרי על נושאים פוליטיים ותרבותיים בעלי עניין יהודי ועל עניינים בעלי חשיבות לארגון.⁸

א. שואת יהודי אירופה – ההדחקה, הגיוס וההנצחה

התמודדות אנשי היישוב עם השואה

כאשר דנים בהתמודדות היישוב הארץ-ישראלי עם השואה בשנות הארבעים והחמישים יש להפריד בין המרחב הלאומי למרחב החברתי-תרבותי. השואה לא ירדה מעל סדר היום הלאומי הן משום שלא היה לה אחר ורע בתולדות ההיסטוריה היהודית והן משום שהייתה אחד ממקורות הלגיטימציה של המדינה – הקמת המדינה הייתה פיצוי על רצח העם המזועזע.⁹ לפיכך כבר בשנות החמישים נחקקו חוקים ועלו לדיון אירועים חשובים הקשורים בשואה: החוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם (1950); המאבק על השילומים (1952); חוק יד ושם (1953); משפט קסטנר, רציחתו וזיכויו (1953-1958); חוק נכי המלחמה בנאצים (1954); חוק יום הזיכרון לשואה ולגבורה (1959).¹⁰ אך החשיבות הלאומית של השואה לא קירבה אותה ואת ניצולי השואה ועדותיהם אל לבו של הציבור הישראלי. להפך: לרוב נתפסה הזהות הישראלית החדשה כניגודה המוחלט של הזהות היהודית הגלונית, שניצולי השואה היו מייצגיה. השואה ייצגה בעיני הישראלים מצב של עליבות ושל חוסר אונים. כך נוצר פרדוקס: במישור הלאומי נשענה המדינה שבדרך (ולאחר מכן המדינה) על השואה, ואילו במישור החברתי-תרבותי היא דחקה אותה לשוליים.¹¹

האמביולנטיות הזו משתקפת היטב בעיתונות התקופה. תכליתו של הנרטיב שעוצב בה הייתה להצדיק את המאבק הציוני ולקשור את בעיית ניצולי השואה עם הקמת מדינת ישראל בארץ-ישראל. בנרטיב זה הומר המפגש המורכב של אנשי היישוב הארץ-ישראלי עם הניצולים ועדותיהם כסיפור פשטני, שדחק את העבר מפני ההווה והתרכז בלקח הלאומי והפוליטי: ארץ-ישראל היא הפתרון

היחיד למצוקותיו של העם היהודי. השואה נותרה אירוע עמום ולוט כערפל, שלב בדרך להגשמת החזון.¹² על אף העובדה שאפשרויות העזרה וההצלה של אנשי היישוב בזמן השואה היו מוגבלות,¹³ חשו רבים אשמה ובושה על כך שהיישוב, שראה עצמו כחוד החנית של העם היהודי כולו, לא הצליח לעזור ליהודי אירופה בשעתם הקשה.¹⁴ אולם תחושות אלה לא התאימו לנרטיב שטוו הארגונים הארץ-ישראליים, מפני שפגעו בדימוי ההרואי של היישוב. לפיכך אפשר לשער שהעיתונות הארץ-ישראלית התחמקה מעימות עם השואה ובחרה להתמקד במוסר ההשכל הציוני שלה גם כמנגנון הגנה עצמי, כדי להימנע מראש מדיון בסוגיה הרגישה והסבוכה הזו.

טשטוש השואה בעיתונות הארץ-ישראלית

סמנטיקה, תמונות ובהחירת הנושאים שעל סדר היום בשנים 1945-1948 הופיעו בעיתוני הקרן הקיימת לישראל דיווחים ספורים בלבד על שואת יהודי אירופה. בגיליון קרננו שראה אור לאחר המלחמה (יוני 1945), תוארו שנות המלחמה הראשונות כך: "שתי השנים תרצ"ט-ת"ש עומדות במזל של מאורעות, של סיום המאורעות ושל חוסר כסף... והנה עברו שנתיים אלה ונכנסנו לבת-תקופה שניה: תש"א-תש"ב. שנתיים אלה עומדות בחלקן במזל של חוסר כסף ובכללן. במזל הרע של 'חוק הקרקעות'".¹⁵ בגיליון זה לא הייתה התייחסות להשמדת מיליוני יהודים בזמן המלחמה. נושאו המרכזי היה סקירה של פעולותיה של הקרן הקיימת לישראל ביישוב הארץ ובבניינה באותן שנים. והמסקנה: "תקופת המלחמה הייתה לקק"ל תקופת מבחן והיא עמדה בו". קרבנות השואה נזכרו במעורפל: "על עורכיו של מאזן זה [סיכום העובדות והמספרים על התקדמות הקק"ל בחודשי המלחמה – לש"ל] מעיקים כל הזמן, כערפל קודר, מראות הבהלה של הצד השני". אין אנשי היישוב צריכים לשקוע באבל, טענו הכותבים, משום שלהם הבניין שלהם ייפגע.¹⁶ בגיליון פברואר 1946, במאמר שאמור היה לסקור את גורל יהודי נורבגיה, נכתב: "יו"ר הקק"ל בנורווגיה, מר י. יעקבסון, שנמלט בשעתו לשוודיה, חזר לעבודתו".¹⁷ בחירת המילים במשפט זה הפכה את השואה לאירוע ערטילאי ומרוחק: השואה היא "בשעתו", טרגדיית היהודים מסתכמת במילה "נמלט" (לארץ זרה), והחלק החשוב ביותר במשפט הקצר הוא ההווה הציוני: "חזר לעבודתו".

בשנים 1945-1948 נדפסה המילה "נאצים" בקרננו פעמים ספורות בלבד. הקרבנות שאליהם התייחסה הכותרת "קרבנותינו" הם החיילים היהודים ששירתו בצבאות השונים: "מטובי חיילינו ומפקדינו בתזית – שנספו ועלו על המוקד ביחד עם המוני העם – גאולת הארץ לצורך גאולתם".¹⁸ "יער החייל" של הקרן הקיימת לישראל, שזכה לסקירת עיתונות, ניטע לזכרם של הקרבנות – 52 חללי הבריגדה בקרבות חזית איטליה, 128 חללי פלוגת הנהגים 462 וחבריהם, ואליעזר מרגולין, מפקד הגדודים העבריים במלחמת העולם הראשונה. באתר מגיליונות פנקס קטן תיארה המילה "שואה" את מאורעות 1921. המושג "מתנה ריכוז" שימש לתיאור דחיקתן של הנשים הארץ-ישראליות לשוליים בפעילות שארגן היישוב בתגובה למאורעות 1929. אחת הנשים העידה בזעם: "כלאו אותנו

ברפת כבמתנה ריכוז".²⁰ בידיעות קרן היסוד המילה "שואה" כמעט ולא נזכרה, וכתבי העיתון לא עסקו בקורות היהודים בשנות המלחמה אלא בהווה, בעלייה ובעתיד – בעליות הצפויות. רוב הגיליונות עסקו בהתפתחות הארץ ובמתרחש בה, הביטוי "גאולת הארץ" חוזר בהם מאות פעמים. ההתעלמות מן השואה התבטאה גם בהיעדרן של תמונות שצולמו בעת שחרור המתנות.

ההתמקדות בלקח הציוני

רבים מניצולי השואה התגייסו בשמחה לעבודה הציונית, אך בעיתונות הצטמצמה שואת יהודי אירופה ללקח הציוני בלבד. הנושא המרכזי – רצח העם והסבל האישי – נעלם ממנה. השואה וניצולי השואה נזכרו בעיתוני הקרן הקיימת לישראל רק בקשר לארץ-ישראל, לפעילות ציונית, לקרן קיימת לישראל או לכל אלה יחד. לניצולים לא הייתה ממשות משל עצמם. הם שימשו כלי להעברת המסנה הציונית. לדוגמה, תיאור חזרתם של יהודי בוקובינה הדרומית לביתם לאחר שניצלו ממוות, התמקד בנושא אחד: "משעה שחזרו למקומותיהם ארגנו מגביות למען הקק"ל ופנו אלינו בדרישת חומר לתעמולה".²¹ בתיאור מצב היהודים בסלובקיה הדגש היה על חידוש עבודת הקרן הקיימת לישראל בה ("מקום שקק"ל הייתה לפנינו מאורגנת להפליא"). השליח סיפר כי "נשארו לצערנו רק אנשים מעטים בחיים ומצבם הכספי של היהודים כאן קשה מאוד... רוב עסקנינו שעבדו בשורות הקק"ל שנים על שנים, אינם עוד בחיים, ומי שנשאר שקוע בדאגות החיים הקשים".²² הניצולים בכתבות אלה היו בעיקר עסקני הקרן הקיימת לישראל בארצות הגולה: "עזה תקוותנו לצאת בזמן הקרוב ביותר לגולה ולהיפגש שם שוב עם שרידי הנאמנים, עם הגרעינים הפזורים של עסקניה ושוחריה של גאולת הארץ".²³ רוב הדיווחים עסקו ב"גרעינים" הציוניים שקמו בארצות השונות, ואירופה תוארה באמצעותם. בלגיה, לדוגמה, תוארה באמצעות הנוער הציוני: "בבלגיה נמצאים מאות צעירים לא רק ממזרח אירופה וממחנות ההסגר בגרמניה, אלא גם נוער מקומי. נוער זה הקים לעצמו נקודת הכשרה עצמאית. אלה כן אלה נותנים ממיטב חילם לאסוף אמצעים עבור הקרן הקיימת".²⁴ גם כאשר תוארו ה"גרעינים" הדיון התמקד בקשר לקרן הקיימת לישראל. בתיאור חדר האוכל הדל של קיבוץ הכשרה של ניצולים באיטליה צוין כי שם "תלויה קופסת הקרן הקיימת, מלאכת-יד של אנשי המקום". לא היה בכתבה דבר על גורלם של יהודי איטליה בשואה אך נכתב כי קופסאות ההתרמה "נפלו גם הן קרבן בשנות הרדיפות".²⁵

רק חודשים רבים לאחר סיום המלחמה הופיעו בעיתונות תמונות של ניצולים באירופה, וגם אז רק בשל הקשר לקרן הקיימת לישראל או לפעילות ציונית. לדוגמה, בתמונה שכותרתה "אספת הקרן הקיימת לישראל במחנה נידחים בברלין", מצולמים הניצולים מגבם, חסרי פנים ושם, כשהם מביטים אל במה שעליה נואם אחד מאנשי הקרן הקיימת לישראל ובמרכז תמונתו של הרצל. הניצולים אמנם קיימים בתמונה, אך הקרן הקיימת לישראל והחזון הציוני הם מרכז, ותפקיד הניצולים הוא להיות קשובים לנואם ובכך לאשר את שאיפותיהם הציוניות.²⁶

גם בעיתוני קרן היסוד הייתה מגמה כזו. לדוגמה, תיאור השואה בפולין הובלע בתוך תיאור הוועידה הראשונה של קרן היסוד בפולין,

ילדים שהגיעו מ"שם", עם מספר על הזרוע

כתיבתו. האחרים הפגינו ניכור לסבל היהודי, ניתוק מההוויה היהודית באירופה ולא ראו בסבל היהודים בה ייחוד כלשהו. אחת המשתתפות אף השוותה את מרד גטו ורשה למלחמתם של נאמני הרפובליקה הספרדית במדריד.⁴² לפעמים נטו היהודים האמריקנים, כמו אנשי היישוב הארץ-ישראלי, לא להאמין לדברים ששמעו מפי הניצולים. "יש לך דמיון מדהים", אמר שכן יהודי בברוקלין לאחת הניצולות, לאחר שסיפרה לו על הסלקציות ועל תאי הגזים, "כדאי לך לכתוב רומנים".⁴³ כמו אנשי היישוב הארץ-ישראלי, גם יהדות ארצות הברית נאלצה להתמודד עם העובדה שלא הצליחה לעזור ליהודים באירופה בתקופת המלחמה. דבר זה השפיע ודאי על אי-רצונם של חלק מן היהודים הוותיקים בארצות הברית לעסוק בשואה.

בניגוד לעצונת ההיסטוריונים, בחינת העיתונות היהודית האמריקנית מעידה כי המציאות הייתה הטרוגנית הרבה יותר. למרות שחברי הארגונים היהודיים-אמריקניים פנו לאותו קהל יעד כמו הארגונים הארץ-ישראליים, הם יצרו נרטיב שונה שבו לא נפקד מקומה של השואה. קולות שבאו ממרכז החברה היהודית האמריקנית עסקו בשואה, בזוועותיה ובקרבנותיה כבר בשנים 1945-1948, ואף ביקשו לפעול נגד ההדחקה ולבלום את תופעת הריחוק מהשואה - וזאת כחלק מהמאבק על עיצוב הזהות היהודית בארצות הברית. מטרתם של הארגונים היהודיים האמריקניים הייתה, כפי שהגדיר אותה ההיסטוריון שניאור צייטלין,

להקנות לקוראים ולצופים היהודים את ההרגשה כי למרות הריחוק הגאוגרפי וההבדלים התרבותיים, החברתיים והכלכליים, יהודי העולם מהווים ישות אורגנית-עממית אחת (Folksorganism), ועליהם להגיב על כל פגיעה באחד מהם. וכך, בתקופה שבה בחברה היהודית האמריקנית נמנעו מלעסוק ביסודות שנתפסו כמבדילים בין היהודים לבין סביבתם, ארגונים יהודיים אמריקניים מרכזיים הדגישו מאפיינים יהודיים ייחודיים של השואה בלי להתחמק מסוגיות כגון חוסר האונים וההשפלה, וביקשו ליצור רגשות של שותפות גורל וסולידריות עם העם היהודי באירופה. מעבר לסוגיית הזהות, הנצחת השואה תרמה גם למטרותיהם הכלכליות של הארגונים. בעזרת אזכור תכופ של השואה הם הוכיחו את האמריקנים ואת אומות העולם על אדישותם בעבר למצבם של יהודי אירופה, וקראו להם לפעול בהווה בעזרת תרומות.

תיאור השואה כחלק אינטגרלי מהזהות היהודית
הכתבים התמודדו בריש גלי עם הקושי להתמודד עם המידע על השואה וכך הבהירו לקוראים כי זו תופעה אנושית: "מה שקרה לילדים באירופה קשה להבין... אני מוצא את עצמי נחרד כל פעם

סוגיות שהשפיעו על חייהם בארצות הברית. ביניהם היו האתוס האינדיבידואליסטי האמריקני; החיים כמיעוט בתוך סביבה לא-יהודית, המגלה לא פעם נטיות אנטישמיות; והתגובות בציבור הכללי והיהודי לשואה ולניצוליה.

מראשית דרכם ביקשו הצינים בארצות הברית, שהוטרו מסוגיית "הנאמנות הכפולה" (הסתירה לכאורה בין היותם ציונים להיותם אמריקנים), לגבש משנה שלפיה אין הבדל בין זהות אמריקנית ויהודית ו/או אמריקנית וציונית. להפך, הם סברו כי זהויות אלה משלימות זו את זו. הוראס קאלן (Horace Kallen), אחד האיזואלוגים החשובים של הצינות האמריקנית, טען כי הקבוצות האתניות השונות בארצות הברית זכאיות לטפח את זהותן התרבותית הנבדלת, שכן בדרך זו הן תורמות ליציבת חברה ותרבות פלורליסטיות. עבור רבים מיהודי ארצות הברית הייתה הצינות אמצעי להעצמתן של תחושת הקבוצתיות היהודית ושל ההזדהות עם המסורת, עם ההיסטוריה ועם הגורל המשותפים. יהודים רבים אחרים, שלא הגדירו עצמם כציונים, לא היו מוכנים לוותר על הזהות היהודית במסגרת החברה האמריקנית הכללית. הגישה הרווחת הייתה כי הן הדגשת יתר של הזהות היהודית והן ניסיון התכחשות לזהות היהודית מסמנים התנהגות "לא-אמריקנית".³⁶

הצורך למצוא התאמה בין הזהויות האמריקנית והיהודית גבר בעיקר בשל השתלבותם של היהודים בחברת הרוב הלא-יהודית בתקופת מלחמת העולם השנייה ולאחריה. היהודים, שבאותה עת החלו לעבור מהשכונות היהודיות שבערים אל הפרברים, ביקשו להדגיש בזהותם מאפיינים יהודיים שנתפסו כמשלבים באורח החיים האמריקני. אחד הביטויים הבולטים לכך היה ה"חזרה לדת" של יהודי הפרברים. בשכונות היהודיות בערים לא חשו מרבית היהודים צורך להשתייך למוסדות יהודיים, אבל בפרברים היה המצב שונה. שם הם היו מיעוט והתקשו לשמור על אורח חיים יהודי. כתוצאה מכך, מי שביקשו לתת ביטוי לזהותם האתנית באופן שיתאים לתרבות המעמד הבינוני של הפרברים, הצטרפו לבתי הכנסת האמריקניים של התנועות הרפורמית והקונסרבטיבית. בתי הכנסת סיגלו לעצמם את מאפייני המעמד הבינוני האמריקני והדגישו פעילויות חברתיות יותר מאשר פולחניות.³⁷

היסטוריונים טוענים כי בשלהי שנות הארבעים נחשבו השואה ודמות הקרבן היהודי לגורם המדגיש את השוני בין יהודי ארצות הברית לבין סביבתם. לכן הם נדחקו לשולי הזהות היהודית ותרבותה למשך יותר משני עשורים. יוסף גורני עומד על כך שעד למשפט אייכמן (1961) לא עסק הציבור היהודי בארצות הברית בשואה. מצבם הנפשי של ניצולי השואה ומעמדם הציבורי לא אפשר להם להפוך את זיכרונותיהם לנחלת הכלל, "ואילו הכלל היהודי - ראשו ולבו, מבחינת העניין, לא היו נתונים למה שעבר על אחיו בני עמו וככלל באירופה בזמן השואה". באווירה האופטימית שהולידה ההתערות בחברה האמריקנית, נדחקו לפינת המודעות הציבורית עניינים שהיו בעלי משמעות יהודית פרטיקולרית מובהקת.³⁸ עופר שיף טוען כי משנות הארבעים ועד לשנות השישים הביאה החתירה להשתלבות את יהודי ארצות הברית לאוניברסליזציה ולאמריקניזציה של המשמעויות היהודיות הייחודיות של השואה. במקום להתרכז בשואה כתופעה ייחודית לגורל היהודי, התעמקו היהודים האמריקנים

שנתקיימה בוורוצלב: "לאחר 8 שנים של שואה וחורבן הפכה הועידה למאורע כביר בחיי התנועה הציונית בין שרידי היהדות. שליחי ארץ-ישראל הביאו לוועידה את דבר היישוב וגוללו את פרשת הגבורה והיציאה בארץ. מפי צירי הועידה נשמעו סקירות על מהלך הפעולה של קרן היסוד והתפתחותה בערים ובעיירות שונות במדינה. הועידה מבקשת למסור את ברכת שארית הפליטה ליישוב במאבק ובפעולתו".²⁷ בדיווח זה המילים "גבורה", "מאבק" ו"פעולה" מיוחסות לאנשי היישוב הארץ-ישראלי. סיפורים על הרס קהילות נמסרו כהקדמה לתיאור חידוש החיים הציוניים בהם לאחר המלחמה. בדיווח על יהדות צ'כוסלובקיה ציין הכתב בקצרה כי מיהדות מפוארת נשארו רק שרידים ופנה מיד לעניין החיובי, דהיינו הציוני: "אמנם ישנם שוב חיים ציוניים, ישנה שאיפה לעלות לארץ-ישראל, בעיקר בקרב הנוער".²⁸

פרסומי ההסתדרות לא היו יוצאי דופן והשתלבו במגמה זו של דחיקת העבר מפני ההווה. בגיליון הראשון של *בהסתדרות* שהופיע לאחר המלחמה נכתב יותר על הניצחון על הפאשיזם מאשר על שחרור היהודים שנתורו בחיים. השואה נזכרה רק לאחר שמחת הניצחון על הפאשיזם: "בא היום שקיוונו לו - תבוסת האויב של חופש האדם, משעבד פועלי אירופה ומשמיד היהודים בהמוניהם".²⁹ הברכות שנשלחו לרחבי העולם היו ברכות למשחררים השותפים לדרך הסוציאליסטית ולא לניצולים המשוחררים. השואה נזכרה רק בזכות הקשר שבין "העוול שנעשה לעם היהודי" לבין החובה המוטלת על העולם הדמוקרטי לתקנו.³⁰ התביעה לפתוח את שערי הארץ ולשים קץ ל"תלאות אומתנו" נגזרה כמסקנה ישירה מן המלחמה: "לאפשר לנו את הקמתה של ארץ-ישראל כמדינת יהודים, אשר תהא מקלט הצלה לעם ישראל ואשר בה ישררו אחווה ושיוון לכל תושביה".³¹ השואה הייתה הבסיס לתביעה לבטל את הספר הלבן ולהקציב מיד לפחות 100,000 סרטיפיקטים, "על מנת לאפשר לנו להציל את שארית הפליטה ולפתרון שאלת ארץ-ישראל...".³²

לעתים חרגו עיתוני ההסתדרות מהעיסוק בהווה, וחזרו אל השואה בניסיון להסביר את מערכת ההשמדה הנאצית: אנשי הבריגדה הסבירו בכתבותיהם לקראת בארץ מה פירוש המושג "מוזלמענער", סיפרו על מכוונת ירייה, על חדרי התלייה, על חדרי הגאזים והמשרפות, על עבודת הפרך ועל הרעב.³³ שליחי היישוב באירופה תיארו לעתים בדיווחיהם את המחנות, למשל מיידאנק, על מתקני הרצח שבו וערמות הנעליים של הנרצחים שנמצאו באולמות.³⁴ פנחס לוביאניקר (לבון) שיצא לסיוור באירופה ביקר את היעלמות העדויות: "והגיייד מסביר שהנה פה היה כך וכך ופה היה כך וכך, והכל שקט, נקי, שלו, יפה - אידיליה ממש...". הוא טען כי "כל מה שעבר עלינו רק לפני שנה-שנתיים הופך ל'מוזיאון-שישק' מזכירים את הדברים כאילו קרו לפני אלפיים שנה... לאמור אין זה עניין לחיים, ואין זה משפיע על החיים, ואין זה מעניין את החיים".³⁵

דיווחים אלה היו מעטים מדי וכלליים מדי, לא פירטו חוויות אישיות של קרבנות השואה, ולכן לא הצליחו לשבור את השתיקה הכללית בנושא.

יהודים וציונים בארצות הברית ותפיסת השואה
הארגונים היהודיים האמריקניים ביקשו להתמודד בעיתוניהם עם

בהדגשת ההבדלים בינם לבין יתר התפוצות, ובטענה כי היטלר לעולם לא יכול היה לעלות לשלטון בארצות הברית.³⁹ ולדעתה של גולי נאמן-ערד, בעשורים הראשונים לאחר השואה הצפינו יהודי ארצות הברית את השואה בשולי תודעתם, כמטרה להתקבל לחברה האמריקנית, ששאפה באותן שנים למזג את כל ה"אחרים" למרקם חברתי-תרבותי אחיד.⁴⁰ יש הגורסים כי בהיעדר פרספקטיבה לא יכלו היהודים בעולם החופשי להתמודד עם השואה מיד לאחריה.

השואה אכן הייתה נושא בעייתי. בשל העובדה ששערי ארצות הברית ננעלו בשנות העשרים ובשל הריחוק הגאוגרפי, הקשרים בין יהודי ארצות הברית ויהודי אירופה היו הדוקים פחות מהקשרים בין יהודי אירופה לבין אנשי היישוב הארץ-ישראלי. אמנם מלחמת העולם השנייה קירבה את היהודים האמריקנים אל בני עמם שמעבר לים,⁴¹ אך השינוי לא היה מהיר. לדוגמה, בשנת 1944 פורסם בירחון *Contemporary Jewish Record*, שיצא לאור מטעם הוועד היהודי האמריקני, דיון על מקומו של הסופר היהודי הצעיר בספרות האמריקנית החדשה. הסופרים שהשתתפו בו ייצגו את המחנות השונים בציבור היהודי בארצות הברית. מתוך אחד-עשר המשתתפים בדיון, רק אחד הצהיר כי השואה השפיעה על השקפת עולמו ועל

מחדש למשמע הברוטליות שאדם יכול להפגין כלפי אחר", טען עיתונאי שסיקר את חיי הניצולים בברגין-בלזן ובבונוואלד.⁴⁴ כתבת שנפגשה עם ניצולים בארץ-ישראל, סיפרה לקוראיה כי "את הסיפורים ששומעים מפי הניצולים קשה להעלות על הנייר, משום שהם מעבר לתפיסה האנושית... קשה להאמין לסיפורים אלו גם כאשר הגיעו מפי הניצולים עצמם".⁴⁵ אך על אף הקושי להתמודד עם הזוועות בעזרת מילים ותמונות, העיתונות אינה מרפה מהנושא. היא שבה ומזכירה את רצח המיליונים במלל ובתמונות גם יחד. היא פורטת את השואה לסיפורים, לאירועים ולגורלות שונים, ואינה מהססת להביא סיפורים קשים. בכתבה שעסקה בילדים ניצולי בוכנוולד סופר במשפט אחד כי "הילדים היהודים באירופה נרצחו או הומתו בגו לנגד עיני אימותיהם".⁴⁶ כתבה אחרת גוללה את סיפורו של יהודי שחלה באושוויץ וניצל ממוות רק משום שהתחבא מתחת לערמה של גופות.⁴⁷ כתבות אחרות תיארו ילד שראה את הוריו נרצחים לנגד עיניו,⁴⁸ וילדה בת שמונה שהוחבאה עם הוריה במשך עשרים חודשים במרתף ביתה של משפחה פולנית נוצרית, וראתה שוב את אור היום רק ב-1944, לאחר שנתיים כמעט, כאשר כוחות רוסיים כבשו את החלק של פולין שבו הוחבאה. "רק אז למדה כיצד ללכת".⁴⁹ העיתונים תיארו חיים בגטאות,⁵⁰ בנתיבי הבריחה,⁵¹ במקומות מחבוא שונים,⁵² חיים תחת זהות שאולה⁵³ וניסיונות יומיומיים לשרוד במחנות הריכוז וההשמדה.⁵⁴

השואה תוארה גם כאירוע יהודי וגם כסמל לפגיעה בעקרונות וברעיונות הבסיסיים של האומה האמריקנית – חופש, צדק, שוויון. יחס זה לשואה היה לנחלת הציבור האמריקני בכלל והיהודי בפרט רק כעבור עשורים אחדים.⁵⁵ הארגונים היהודיים צירפו לתפיסה הסמלית של השואה לקחים קונקרטיים: משום שהשואה פגעה בעקרונות אמריקניים מקודשים, על האמריקנים להוביל את המאבק למען הניצולים.⁵⁶ התביעות הציוניות, לפי תפיסת אלה, עולות בקנה אחד עם עקרונות אמריקניים של חופש לכל האומות ולכל בני האדם,⁵⁷ ומשרתות זכויות אנוש בסיסיות.

הבלטת הסיפורים האישיים

הסופר ניצול השואה אהרון אפלפלד מבקר את יחס החברה הישראלית לשואה בעשורים הראשונים שלאחר מלחמת העולם השנייה: "הורגלנו לדבר על השואה בלשון המספרים הגדולים ואין לך כלשון הזו המרחיקה מכל מגע. אין לפדות דבר, ולא כל שכן אימה כזו אלא בלשונו של היחיד. היחיד כסובייקט – זו הייתה המציאות ולא המספר האנונימי".⁵⁸ רק משפט אייכמן ב-1961 הביא לשינוי התפיסה הזו. שם, בפעם הראשונה, היא נפרטה לסיפורים קטנים, לאוסף של טרגדיות אישיות.⁵⁹ לעומת זאת, אנשי הארגונים הציוניים האמריקניים האגישו את האסון הבלתי נתפס כבר בסוף שנות הארבעים. הם, שפעלו בתוך חברה המעלה על נס את ערך הפרט, הכירו בחשיבותו של הסיפור האישי ועל כן הבליתו את הטרגדיות האנושיות שבתוך המוות ההמוני, משום שהבינו כי סיפורים של אינדיבידואלים יכולים למצוא את דרכם ללבו של קהל היעד ביתר קלות מאשר עיסוק כללי במספרים שאינם נתפסים. חשיבות הסיפורים האלה הוסברה, לדוגמה, במסגרת דיון שקיימו נשות הדסה על שיעור הרעבים באירופה לאחר המלחמה: "סופר נודע אמר פעם דבר מעניין

על האינטימיות של מספרים. הוא יכול להזדהות עם הסבל של 17 אנשים, אבל הפך אדיש כאשר היה מדובר ב-17 מיליון, אז המספר הפך רק לעוד כותרת בעיתון".⁶⁰ ובמקום אחר: "את הקטסטרופה שעברה על יהודי אירופה בזמן השלטון הנאצי, אין אפשרות להעביר על-ידי ציטוט מספרים של היהודים שנהרגו או הורעבו למוות, למרות שהם מחרידים...". בכתבות שסיפרו על רצח המיליונים, על קהילות שלמות שנמחו מעל פני האדמה, הוסיפו: "אך נתונים אלו רחוקים מלהעביר את הטרגדיה שאין לה תקדים בהיסטוריה האנושית".⁶¹ יושב ראש הג'וינט, אדוארד ורבורג, שמסר מידע רב על מצב יהודי אירופה ועל העזרה של הארגון, טען כי חייבים לתת ביטוי גם לפן האנושי שמאחורי הסטטיסטיקה, שכן "עובדות ומספרים לכשעצמם הם קרים. אני זוכר אותם רק בזכות סיטואציות מסוימות שראיתי".⁶² לפיכך התמקדה העיתונות גם בסיפורים אישיים. הניצולים קיבלו פעמים רבות במה לספר את סיפורם בגוף ראשון. כך, למשל, הנער בן ה-15, פנחס ג'ודיס, תיאר ב-"JDC Digest" את גורלה האכזר של משפחתו: אמו ואחיו נרצחו באושוויץ, ואביו מת בזרועותיו במחנה עבודה.⁶³

ב. יהודי אירופה בשואה

אנשי היישוב ותפיסת יהודי אירופה בשואה
משפחותיהם של רבים מבני היישוב בארץ-ישראל נספו בשואה. להרגשת האבל נוספו לא פעם תחושת בושה ורצון להוכיח את יהודי אירופה על שלא נענו לקריאותיה של הציונות להגר לארץ-ישראל, ומנגד תחושת אשמה על שלא יכולים היו לסייע למשפחותיהם.⁶⁴ היו שהתקשו לעכל את חוסר הישע של יהודי אירופה ושפטו לחומרה את יהודי אירופה, שרובם לא התקוממו במרד מזוין נגד הנאצים.⁶⁵ לדוגמה, יצחק לופכן, מבכירי העיתונאים ביישוב ועורך הפועל הצעיר, טען כי המוני היהודים מתו בשואה "מוות שאינו יפה כל כך".⁶⁶ בפברואר 1946, בהספד בעלון הפלמ"ח על חללי ההתקפה של ההגנה בשרונה, נכתב אל ההורים השכולים: "בניכם לא הובלו חסרי אונים לטבח בידי משעבדים" ומותם בא "למען לא יבנו עוד כבשני שריפה לבית ישראל".⁶⁷ אך היו שהסתייגו מהתיאור הזה של יהדות אירופה. עוד במהלך מלחמת העולם השנייה יצא ברל כצנלסון, המנהיג הרוחני של מפא"י, נגד כל ניסיון להטיל דופי ביהודים שלא השתתפו במאבק מזוין. אישים מרכזיים אחרים ביישוב ראו במאבק הציבורי היומיומי בזמן השואה ביטוי מובהק של התגוננות, ואנשי ציבור ורבנים בעלי שם בציונות הדתית, שגילו הערכה למורדים בגטאות, ציינו כדוגמה וכמפת את היהודים הדתיים שניסו להמשיך ולקיים מצוות בתנאים בלתי אפשריים ואף הקריבו את נפשם על קידוש השם.⁶⁸

העיתונות שטשה תמונה מורכבת זו. שלוש השנים שלאחר מלחמת העולם השנייה, שנות שיאו של המאבק בבריטים, הביאו לפישוט האידיאולוגיה הציונית ותפיסת המציאות שלה. הרצון להתמקד בתקומה בארץ ולהתאחד סביב תכונות גבריות הרואיות, המהוות אנטיתזה לדמות היהודית הגלותית, הוליד ייצוג בעייתי של יהודי אירופה בזמן השואה.⁶⁹ העיתונות התעלמה מן הקולות שיצאו

נגד היחס המתנשא ליהודי אירופה וביקשו להציג ראייה רחבה יותר של הסוגיה. היא בחרה לתרגם לתמונה ולמלל רק את הביקורת על יהודי אירופה בשואה. הלבטים והחשיבה המורכבת נדחקו לשוליים, האמביוולנטיות הומרה בתדמשת מעוות, והשיח הציבורי הרחב צומצם למשנה פשוטה של לוחמי גטאות ופרטיזנים מול "צאן לטבח": ישרי דרך שנרצחו מול מי ששרדו בדרכים לא-כשרות.⁷⁰

ההולכים "כצאן לטבח" מול הפרטיזנים והמורדים בגטאות
המושג "כצאן לטבח" הופיע לראשונה בכרוז של אבא קובנר, שקרא אותו בינואר 1942 באספה של כמה עשרות בני נוער בגטו וילנה. כותרת הכרוז הייתה "אל נלך כצאן לטבח", ועיקרו היה קביעתו של קובנר כי היטלר מתכוון להשמיד את כל יהודי אירופה, וכי התשובה היחידה למצב היא התקוממות ובחירה במוות כבני חורין, משל "תמות נפשי עם פלישתים". קובנר לא התכוון להפריד בקריאה זו בין הנוער המאורגן לבין הציבור בגטו (כפי שפורשו דבריו בארץ-ישראל), אלא דיבר בגוף ראשון רבים על כל יהודי ליטא ותיאר מצב קיומי.⁷¹ אך עבור הציבור בארץ, שתונך לאורם של מיתוסי גבורה והקרבה כמו מצדה ותל-חי,⁷² הפך המושג לסמל המתאר את אופן הליכתם למוות של רבבות יהודי אירופה.⁷³ נראה שבארץ-ישראל הופיע הביטוי לראשונה בסוף 1942, ופעמים רבות לווח בטענה כי הפסיביות של רוב הציבור היהודי והימנעותו מהתגוננות וממאבק מזוין היו המשך של דפוס התגובה הגלותי מקדמת דנא.⁷⁴ רבים לא הבינו כי יהודי אירופה לא יכלו להתגונן מפני מכונת ההשמדה הנאצית, וכי במקרים רבים פעלו הרבה יותר מעמים כבושים אחרים. ליחס שונה לתלוטין זכו הפרטיזנים ולוחמי הגטאות. הם לא נתפסו כנצר של יהודי הגולה אלא כחלק מאנשי ארץ-ישראל, מפני שרבים מהם היו חברי תנועות הנוער הציוניות והתחנכו על ברכי החינוך החלוצי הארץ-ישראלי.⁷⁵ עיתוני ההסתדרות כללו לעתים בכתבותיהם תיאורים של מחנות המוות, אך הפירושים המתאימים והמבקרים שליוו אותם לא תרמו לקירוב אנשי ארץ-ישראל לאירועי השואה. אלה העמיקו את הקיטוב בין הוותיקים לבין יהודי אירופה. החלוקה בין ההולכים "כצאן לטבח" לבין הלוחמים הופיעה עוד לפני תום המלחמה. באפריל 1945 בפנקס קטן מתוארים רוב יהודי אירופה כגוף פסיבי ה"מובל לרצח בהמוניו", ואילו לוחמי גטו ורשה מתוארים כמי שלחמו "על חייהם וכבודם של שרידי היהודים".⁷⁶ בפעמים הספורות שבהן הוזכרה סוגיית יהודי אירופה בשואה בעיתוני ההסתדרות בשנים 1945-1948, מנע השיפוט הערכי הזדהות עם הקרבן. "כשאתה שומע אותו – אינך יודע אם לשנוא אותו או לרחם עליו", כותב אחד השליחים על יהודי שעבד כחייט באושוויץ. אותו יהודי ביקש מיוזמתו לתפור את מעילו הקרוע של איש ס"ס, כי חשב שיזכה ליחס טוב מהקצין ואולי יישאר בחיים. לאחר שהיהודי תיקן את המעיל לשביעות רצונו של הקצין, שיסה בו זה את כלבו, כשהוא מצווה עליו "שלם ליהודי הזה...".⁷⁸ היודנראטים ומי שמילאו תפקידי קאפו נשללו מכול וכול. לכך נוסף גם זעמם של ניצולי השואה ששפטו אותם כבר בזמן הבריחה ובמחנות העקורים.⁷⁹

פעולות ההנצחה של הקרן הקיימת לישראל שתוארו בעיתונות לאחר מלחמת העולם השנייה היו ביטוי בולט להנגדה שיצרה בין הלוחמים לבין "שאר העם". באפריל 1946 שינתה ועדת השמות של

הקרן את שם הקיבוץ מצפה הים ליד מרדכי, על שם מפקד מרד גטו ורשה, מרדכי אנילביץ'.⁸⁰ ב-19 באפריל 1947, יום השנה הרביעי לפרוץ מרד גטו ורשה, החליטו אנשי סניף הקרן בפולין לנטוע חורשה על שם לוחמי גטו ורשה ביער קדושי פולין. פרסומי הקרן מתייחסים להחלטה בפירוט ובהרחבה ומציגים את מורדי הגטאות כסמל וכמפת שיש להנציח, כגילוי של שילוב נצחי בין גאולת ישראל לבין ארץ-ישראל ושל רעיון הבעלות על הארץ, "מולדתנו העתיקה".⁸¹ לעומת זאת, נטיעות אחרות לזכר יהודי אירופה נזכרו בעיתונות בקצרה וללא פירוט: "ניטעו גנים וחורשות על שמות נעדרים, על שם קהילות שנחרבו ועל שם משפחות בגולה שנשמדו".⁸²

הרעיונות האלה באו לידי ביטוי גם באחד מאמצעי התעמולה הבולטים של הקרן הקיימת לישראל שתוארו בעיתונות – הבולים. בשנים 1902-1947 הנפיקה הלשכה הראשית של הקרן למעלה מ-250 בולים, והפיצה אותם ברחבי העולם היהודי. הנוצחו על הבולים אפשר ללמוד על השקפת העולם של הארגון. הנוצחו בהם נושאים שעליהם היה קונסנוס ציבורי רחב, כגון ירושלים, אבות הציונות וגיבורים יהודים. כמו כן הוצגו בבולים מפעלי התיישבות, סמלים לאומיים ותרבותיים ומקומות או אישים שהארגון חפץ ביקרם.⁸³ אחת מסדרות הבולים כללה דיוקנאות של שבעה צנחנים ושל מרדכי אנילביץ'. הסדרה נועדה להמריץ יהודים ברחבי העולם, "לחזק את ידי המתננים עפרות ארצנו, ידי העושים במישרים בארץ, ידי העושים בתפוצות הגולה. יהיו להם בולי הקרן הקיימת האלה סמל חי לקשר האמיץ שבין בני התפוצות השואפים למולדת ובין בני המולדת המוכנים לכל קרבן כדי להגן עליה ולבנותה".⁸⁴ לוחמי הגטאות "העולו" לדרגת ההרואיות של הצנחנים הארץ-ישראליים. שתי הקבוצות הללו הוגדרו על ידי הקרן כ"גיבורי ישראל בדורנו". לסיפורי הלוחמים ניתנה במה גדולה ולוו בהערצה טוטלית.⁸⁵ עוד במרס 1945, כאשר נדונה בהסתדרות ההתגייסות הציונית של יהודי פולין, הובלט "שיתופם של המוני פרטיזנים בתוך הפעולה הציונית".⁸⁶ התנועה הציונית מיהרה לנכס לעצמה את הפרטיזנים, ועמידת הגבורה שלהם בזמן המלחמה תוארה כעמידת הגבורה של התנועה הציונית כולה.⁸⁷ כשהגיעה צביה לובסקין, ממנהיגות מרד גטו ורשה, ליישיבת הוועד הפועל של ההסתדרות, קיבלו דברי הנואמים פרסום רחב בעיתונות. "אידלסון תיאר אותה ואת חבריה כמי שלא הסכימו "לחפש דרכים קלות שאינן קלות גם בימי שלום... רבים נפלו והמעטים שנשארו בחיים מסמלים בשבילנו את הגאון היהודי. הם הצילו את האפשרות להמשיך את המפעל ולהביא את אלה שנשארו; הם הצילו את האפשרות לשמור על כבוד לעצמנו...". התרה החזיק אחריו בהבחנה זו יעקב חזן (מראשי השומר הצעיר, ולימים חבר כנסת, מראשי מפ"ם והקיבוץ הארצי), שטען: "במלחמתכם הצלתם לא רק את כבוד עם ישראל, הצלתם אולי את הדבר היקר והחשוב ביותר – את יכלתה של שארית הפליטה לבוא אלינו לא כחדלי אנוש, לא כיהודים מרודים ודוויים, כי אם כשותפים לבניין. הצלתם את נשמתה של התנועה החלוצית. אם היא קיימת כיום... הרי זה ראשית כל בזכות מלחמתכם".⁸⁸

רבים ממורדי הגטאות והפרטיזנים היו אכן חברי תנועות נוער ציוניות, "תנועות הנוער של ארץ-ישראל העובדת, אלה שעוד לפני השואה היו מוכנים להקים בגופם את הגשר מהגולה לארץ-ישראל

למען מיליונים⁸⁹. אך היו גם לוחמים לא-ציונים, ובתאורים הללו נפקד מקומם, כאילו כל הלוחמים בגטאות וביערות היו ציונים והציונות היא שהפכה אותם לגוף לוחם. אך לא כך היה – בין הלוחמים היו רבים שהשתייכו לתנועות פוליטיות אחרות, כדוגמת הקומוניסטים והבונד. לוחמים אלה נעלמו לחלוטין מהעיתונות בפרט ומהזיכרון הקולקטיבי הישראלי של הלחימה בשואה בכלל.⁹⁰ בעיתונות של הארגונים הארץ-ישראליים באותן שנים אפשר למצוא רק שני ניסיונות לצאת נגד החלוקה בין הלוחמים לבין ההולכים כצאן לטבח: בסתיו 1945 ניסה אליעזר לזין, חבר ההסתדרות מלודז' שניצל והגיע לארץ, לצאת נגד הקולות ששאלו "מדוע לא נלחמם". לזין ניסה להסביר כי לגבורה בשואה היו פנים שונות:

אני יודע שכל אחד מכם שואל: האם נלחמנו די? – נלחמנו גם נלחמנו. עמדנו על נפשנו. הייתי רוצה שלנגד עיניכם תעמוד דמותו של המחנך הוותיק יאנוש קורצ'אק, שבהתקבל פקודת הגירוש הלביש את כל חניכיו בגדי יום-טוב ובשירים יהודיים עליוזם הובילם למוות. וכשפנו אליו ואמר: אתה חפשי, ענה: כלבים ופחדנים שכמוכם! ראו איך ילדים יהודים הולכים למוות! וקפץ יחד אתם בקלות של נער, לתוך הקרון. יש חזיונות שצריך לחרות אותם בהיסטוריה שלנו בדומה לזה של "עשרת הרוגי מלכות".⁹¹

כשנה מאוחר יותר פורסמה בהרחבה עדותה של צביה לובטקין שטענה, בין היתר, תוך ביקורת עצמית קשה: "הרי אתם יודעים כי גם הטוב ביותר בינינו איננו טוב. כבר נפגשתם איתנו. כל אחד מהשרידים, בין אם היה פרטיזן או יוצא מחנות מוות, יש לו הרבה דברים טובים, אך גם הרבה מאוד דברים שליליים."⁹² אך עמדותיהן של אישים אלו לא הקהו את ההנגדה בשנים אלה. משפט אייכמן (1961) גרם למפנה בתפיסת השואה בישראל. לאחריו התפרסמו מאמרים בזכות הגבורה השקטה של כלל היהודים בשואה. אישי ציבור היכו על חטא וטענו כי הציבור הישראלי צריך לבקש מחילה מן הניצולים על שהשתמש במושג "כצאן לטבח", ועל ששפט את הניצולים לחומרה במקום לנהוג לפי הכלל "אל תדון את חברך עד שתגיע למקומו".⁹³

הנספים לעומת הניצולים

לשאלה "איך הם שרדו?" ניכרו בשנות הארבעים שתי גישות עיקריות. האחת – כי הניצולים הצליחו לשמור על חירותם הרוחנית למרות התנאים הקשים. השנייה – כי רמתם המוסרית והרוחנית של הניצולים הייתה נמוכה ולכן יכולים היו להסתגל ביתר קלות לחיי המחנות.⁹⁴ כיום, חוקרים רבים מתנגדים לתפיסה הגורסת כי מנגנונים נפשיים או תהליכים אישיותיים הם שהכריעו מי לחיים ומי למוות. הסברה המקובלת היא כי ההישרדות במחנות הייתה תוצאה של גורם אחד בלבד – יד המקרה. ההיסטוריונית דינה פורת סבורה כי אין להעלות על הדעת שלכל הניצולים היו תכונות משותפות, מאפיינים משותפים או דרכי תגובה דומות. ישנם סיפורים רבים מספור על ניצולי שואה אשר היו בדרום אל המוות וניצלו ברגע האחרון מסיבות שונות, שלא היו קשורות בהם או בהתנהגותם, וסיפורים

אחרים על רבים שהוצאו להורג באופן אקראי ללא כל קשה למצבם הפיזי והנפשי או לדרך חייהם במחנות.⁹⁵ בשנות הארבעים, במקביל לתפיסה של "כצאן לטבח", שמתחה ביקורת חריפה על היהודים שהלכו אל מותם ללא כל התנגדות, רווחה תפיסה שגרסה כי הנספים היו העדיית שבין היהודים, וכי הנותרים בחיים עשו מעשים לא-מוסריים שעזרו להם לשרוד. "כאן, בישראל, ביקשו ממני יהודים לדעת: איך זה שנשארתי בחיים? מה היה עליך לעשות כדי לשרוד? ובעיניים זיק של חשדנות: קאפו? זונה?" מספרת העיתונאית רות בונדי, ניצולת אושוויץ. שאלות מסוג זה היו הסיבה לכך שבשנה השנייה לשהותה בארץ החליטה להסיר את המספר שעל זרועה.⁹⁶

תפיסה זו הובעה לעתים בריש גלי בעיתונות. "הטובים בין הנוער נפלו ואינם", סיכם פנחס לוביאניקר, שליח ההסתדרות, את התרשמותו לאחר סיור מקיף שערך בארצות שונות. והוא המשיך: "עלינו להיות מוכנים למשברים רציניים בחלקים של יהדות זו. לא כולם יחזיקו מעמד, שלמים כאמנתם ואיתנים כנאמנתם. יתכן שייאושם של ניצולי התופת יגרוף רבים בנחשול של ניהליוס מזה ואבנטוריוזם – מזה...".⁹⁷ שליח לגרמניה, בן ציון ישראלי, טען שהטרגדיה היא כי רק אנשים "כאלה" נשארו בחיים, ואם היישוב לא יכין עצמו בצורה טובה לקליטתם, הם ימיטו עליו אסון גדול.⁹⁸ לעתים התפיסה כי "הטובים נהרגו" הובעה במרומז. לדוגמה, בכתבה "קליטת עליה" עסק חבר ההסתדרות ע' פישמן בבעיות שמעוררים הניצולים הנמצאים במחנות מעצר בקפריסין, המתנגדים להתיישבות עתידית ביישובים קולקטיביים:

"כל דבר בעל אפי קולקטיבי מעורר אצלם התנגדות מרובה... עולים אלה, לפי מצבם הנפשי, לפי עברם, אינם מוכנים... להתלכד בהתיישבות. והאמת היא, שאף כי כולנו מבינים את הדבר, משהו מתקומם בנו, כשאנו נתקלים כל פעם מחדש בסירוב עקשני זה מצד העולים... גם עלינו, כנראה, לעבור בעניין זה בית ספר, לדעת מראש כי בדור זה נפל בחלקנו לקבל עולים כאלה ועם אלה יחד לבנות את ארץ-ישראל. אחרים אינם".⁹⁹

היוצאים מן הכלל היו שוב לוחמי הגטאות והפרטיזנים, שתוארו כמי ש"יש להם עבר טהור, וזה קובע הרבה באפיים של האנשים ובגישתם לעניינים".¹⁰⁰ ההבחנה הערכית בין הנספים לבין הניצולים לא זכתה, לרוב, לתגובה מצד ניצולי השואה. יוצא דופן היה מרק דבורצ'צ'ק, רופא ניצול גטו וילנה, שפירסם בינואר 1946 בכתב העת מכפנים, מאמר בשם "היאך נשארת בחיים?". הוא יצא נגד התפיסה שהציגה את הניצולים כמי שבגדו באחיהם, ניצלו ועשקו כדי להישאר בחיים. הוא דרש מבני הארץ לא לשפוט את הניצולים משום שלא היו בנעליהם ואינם יודעים מה הרחש "שם".¹⁰¹ קריאתו לא נענתה. מאמרים החוזרים על ההנגדה בין הנספים לשרידים המשיכו להתפרסם חודשים רבים אחר כך.

ניצולי שואה עם הגעתם לעתליה

ג. יהודי ארצות הברית ותפיסתם את יהודי אירופה בשואה

גישתם של הארגונים היהודיים האמריקניים הייתה שונה ונבעה מהעולם השונה שבו פעלו, עולם ה"גולה". התנועה הציונית בארצות הברית לא התגבשה, כמו בארץ-ישראל, אל מול ה"אחר" האירופי ולא ביקשה להדגיש את החיץ ביניהם, אלא בנתה זהות ציונית-אמריקנית המכבדת את העבר היהודי בארצות המוצא האירופיות. יהודי ארצות הברית התייחסו בהערכה לאורח החיים של יהודי אירופה ולתרבותם במאות השנים שלפני היטלר. תפיסה זו השפיעה על העיתונות והביאה לניתוח סבלני וזהיר של תגובות יהודי אירופה לנאצים.

כמו כן, למרות שהם הרבו לטעון כי באמריקה לא ייתכנו שואה ורדיפות, בניגוד לאירופה, נראה כי החיים כמיעוט בחברה לא-יהודית, לעתים עוינת, עוררו בהם הזדהות עם יהודי אירופה בשואה. תחושות פחד, חוסר אונים ורתיעה מהאוכלוסייה הלא-יהודית לא היו זרות להם, והרגשת הקרבה הזאת מצאה את ביטוייה בנרטיב של הארגונים.

בנוסף, מטרותיהם של הארגונים בארץ-ישראל ובארצות הברית היו שונות. הארגונים הארץ-ישראליים אספו כסף עבור פיתוח הארץ מתוך תפיסה כי בנייתה היא התשובה לבעיותיהם של ניצולי השואה. לעומת זאת, הארגונים היהודיים בארצות הברית אספו תרומות כדי להעניק סיוע לניצולי השואה באירופה. לשם כך הם חייבים היו לשכנע את הציבור הרחב כי הניצולים הם אנשים חיוביים שכדאי

להשקיע בהם זמן וכסף. מתיחת ביקורת על יהודי אירופה, המתים או החיים, הייתה פוגעת במטרם.

גם הרקע האידיאולוגי השונה של שתי החברות שבהן פעלו כלי התקשורת גרם להבדלים בייצוג יהודי אירופה בשואה ולאחריה. החברה הארץ-ישראלית אשר נבנתה סביב רעיונות סוציאליסטיים שהאדירו את הקבוצה, יצרה בעיתונות נרטיב של קבוצות, שלכל אחת מהן היו מאפיינים, תכונות וזהות ייחודיים. הארגונים היהודיים האמריקניים פעלו בחברה שבבסיסה עומד האתוס האינדיבידואלי, חברה המעלה על נס את היחיד ואת כוחו להגיע להישגים. תפיסה אידיאולוגית זו התבטאה גם בתיאור ניצולי השואה בעיתונות: קבוצת "ניצולי השואה" פורקה לאנשים פרטיים בעלי שם, זהות וגורל שונים.

זאת ועוד, במקביל לפעילות הציונית פעל הלובי היהודי בארצות הברית באותן שנים כדי לאפשר לניצולי שואה להגר לארצות הברית, בעת שהציבור האמריקני לא היה מעוניין לפתוח את השערים לפליטים בכלל וליהודים בפרט. בשנים הראשונות שלאחר המלחמה הגיעה האנטישמיות בארצות הברית לשיא. בסקר שנערך ב-1944 נמצא כי 45 אחוז מהאמריקנים הם אנטישמים מתונים וחמישה עד עשרה אחוזים הם אנטישמים קנאים. שנה מאוחר יותר דיווח השגריר הבריטי בווישינגטון לממשלתו כי ארצות הברית הפכה אנטישמית כל כך עד שהאנטישמיות הפכה לבעייתו של כל יהודי.¹⁰² בשנים 1945-1947, כשכבר נודעו ממדי השואה, גברה האנטישמיות. אמריקנים רבים ראו את היהודים כשתלטנים, כלא-ישרים, כבעלי כוח רב מדי. הם המשיכו להתנגד להגדלת מכסות ההגירה וסברו כי

יש ליישב את הפליטים במדינות אחרות.¹⁰³ באוניברסיטאות התנגדו לקבלת סטודנטים יהודים רבים וביקשו לצמצם את מספרם, בעיקר בבתי הספר לרפואה ולמשפטים.

האנטישמיות גרמה לחלק מן היהודים בארצות הברית להרהר אם כדאי להם להילחם על זכותם של ניצולי השואה היהודים להיכנס לארצות הברית, או שמא עליהם להתמקד בפעילות ציונית שתציב במרכזה את ארץ-ישראל כתשובה לבעיית העקורים. הארגונים היהודים האמריקנים, ובעיקר אנשי הג'וינט, שתמך בהבאת ניצולי שואה לארצות הברית, ביקשו ליצור לניצולי השואה תדמית חיובית ולא מאיימת, כדי לשכנע את המתלבטים מקרב היהודים לא לחשוש להביא לארצות הברית את "ניציגי העולם הישן" ולהתגייס לעזרתם. הם הציגו מבט סלחני על יהודי אירופה בזמן השואה ומנעו מביקורת ומדבקת תוויות.

היסטוריונים טוענים כי בשנות הארבעים והחמישים נמנעו יהודי אמריקה מדיון בשואה בכלל ובעובדה שרוב יהודי אירופה לא נלחמו בנאצים בפרט. גולי נאמן-ערד טוענת כי יהודי ארצות הברית, שהיו להוטים לחזור לזרם המרכזי בחברה, ביקשו להעלים את תמונת העבר שהציגה את היהודים כקרבנות, ולכן מיעטו לעסוק בשואה. במקרים הנדירים שבהם עלה הנושא, הם התמקדו בפן ההרואי של השואה. לפיכך, כאשר החל בשלהי מלחמת העולם השנייה דיון בהנצחת קרבנות השואה היה מרד גטו ורשה הנושא המועדף. הוא דחק מפניו את העיסוק בקרבנות שלא לחמו משום שהציג דימוי שיהודי ארצות הברית היו מוכנים לאמץ.¹⁰⁴ ארתור הרצברג כותב כי בלבם של יהודי ארצות הברית קינן החשד שהאנטישמיות האמריקנית בזים ליהודים שלא נאבקו באירופה. לכן, הוא טוען, "יחלפו ימי דור בטרם יהיו יהודים אמריקנים מוכנים להבין, כי קורבנותיהם של הנאצים לא היו מסוגלים להלחם. בשנים הראשונות לאחר המלחמה זכרו והעלו על נס רק מקרים מעטים של התנגדות חמושה כמו מרד גטו ורשה".¹⁰⁵ שלמה זנד טוען כי בשנים 1945-1967 בושו יהודים רבים ברדיפות ובהשמדה, וכי חוסר האונים וההשפלה שנכפו על אסירי המחנות לא יכולים היו להיות מקור הזדהות. ניצחון הבזק במלחמת ששת הימים הוא ששינה את המגמה. דימוי העוצמה בהווה אפשר לקבל את חוסר האונים המוחלט בעבר ולהפוך את השואה למקור של גאווה.¹⁰⁶ עופר שיף טוען כי בשנות הארבעים נחשבה תדמית "הקרבן היהודי" לאיום ועל כן היה צורך לבערה. באותן שנים נמנעו יהודי ארצות הברית מלדון בקרבנות השואה כדי לא לפגוע בתדמית היהודי כמי שיכול להיות שותף שווה בחברה האמריקנית. בכל דיון בשואה הם העדיפו להתמקד בלוחמי הגטאות – כך יכלו להזדהות עם דמויות הרואיות.¹⁰⁷

עיון בעיתונות של אותן שנים מלמד כי הארגונים הציוניים האמריקניים עסקו בקרבנות השואה וביהודים שלא לחמו, ואף הפגינו כלפיהם סלחנות, עדינות ואוהב נימת כבוד שגילו כלפי לוחמי הגטאות. הם הצליחו ללכת על החבל הדק שבין ציונות, יהדות ואמריקניזציה, להציג סולידריות ושותפות גורל עם הקרבנות, ובה בעת לא פגעו בתדמית שהיהודים האמריקנים ביקשו לאמץ לעצמם. השילוב הזה התאפשר בעזרת יצירת נרטיב שבו לא דבקה בקרבנות תדמית הקרבן. לפי הנרטיב הזה הוכו יהודי אירופה על ידי מכות רצח משומנת, שהצליחה להוליך שולל את העולם כולו. היהודים לא

היו קרבן מעצם מהותם או זהותם, אלא אנשים רגילים בעלי כוחות נפש עצומים, שניסו לשרוד כנגד כל הסיכויים. יש להעריצם דווקא משום שלאחר טראומה בסדר גודל כזה הצליחו לשקם את עצמם, בין שהיו לוחמי גטאות, פרטיזנים, ניצולי מחנות, יהודים שהתחבאו או יהודים שהמירו את דתם. הארגונים יצרו תדמית חיובית ליהודי אירופה בשואה (ניצולים ונרצחים כאחד), והבהירו כי אין להתבייש בקרבנות. למרות התלאות שעברו עליהם הם גילו כוחות אדירים, ובעזרת תמיכה מתאימה יוכלו לחזור ולהיות אנשים פעלתנים ובריאים.

העיתונות היהודית האמריקנית התעלמה מהחלוקות הסכמיות ומהביקורת הקשה שאפיינה את העיתונות הארץ-ישראלית, והדגישה כי יהודי אירופה אינם אשמים בגורלם. בניגוד לעיתונות הארץ-ישראלית, שיצרה הכללות גורפות ובנתה נרטיב אשר לכאורה דיבר בשם של הניצולים, אך למעשה היה משועבד לנקודת המבט של אנשי היישוב הארץ-ישראלי, בעיתונות האמריקנית תוארו הניצולים כאינדיבידואלים שונים זה מזה. היא אפשרה להם להציג את נקודת המבט שלהם, לתאר את הזוועות שחוו במהלך המלחמה ואת הדרכים השונות שבהן הצליחו לשרוד.

הפרשת השואה

כאמור, בשיח הציבורי הישראלי היה משפט אייכמן נקודת המפנה שבה הפכה השואה מאסון לאומי בלתי נתפס לאוסף של טרגדיות אישיות ופרטיות, שעזרו לציבור להתקרב לנושא. לעומת זאת, העיתונות היהודית האמריקנית האנישה את השואה מיד לאחר מלחמת העולם השנייה, ו"פירקה" אותה לסיפורים שונים ומגוונים, שנתנו ביטוי לקיום המורכב של חיים תחת הכיבוש הנאצי. התיאורים הדגישו את ההטרונגיות של יהודי אירופה תחת הכיבוש הנאצי והסבירו את ההבדל בין גטו לגטו ובין גורל לגורל.¹⁰⁸ בעיתונות נפרשו סיפורים על יהודים שברחו ממקום הולדתם ונאלצו להסתתר; על יהודים שאיבדו את משפחותיהם במחנות; על אחרים שעברו ממחנה למחנה או ממחנה למחנה; ו"הצליחו להציל את עצמם על ידי התחבאות בבונקרים עמוקים, בשדות וביערות, בקבוצות פרטיזנים הרואיות, בביבים או על-ידי התחזות לארים..."¹⁰⁹ כתבות אחרות סיפרו על יהודים שירדו למחתרת, שברחו לעיריות קטנות והסתתרו בעזרת תושביהן, שהתחזו לקתולים וכדומה.¹¹¹

הגבורה האחרת

הבשעה שהעיתונות הארץ-ישראלית לא קיבלה גבורה שאינה מבוססת על כוח ועל לחימה, העיתונות היהודית האמריקנית תיארה את חיי המחנות על כל הבעייתיות והמורכבות שבהם, וציירה תמונה המסבירה כי לא רק מרד מזוין בנאצים היה מאבק הרואי – כאלה היו גם הניסיונות להישאר בחיים יום אחר יום. לדוגמה, ב"Hadassah Newsletter" התפרסם סיפור גבורה על פני כמה עמודים. היה זה סיפורו של נער במחנה ריכוז שלקה תחת חסותו ילד יתום, הפך עבורו לרמות אב והציל אותו ממוות. אומץ לבו ומסירותו של הנער המטפל הועלו על נס. בדיווח אחר הודגשה גבורתו של יהודי קשיש מהונגריה שנשלח לבוכנוואלד וסירב לאכול בשר טריפה למרות הרעב ששרר במחנה.¹¹² ההישרדות הפכה למעשה הרואי גם בעזרת

שימוש בביטויים שתיארו אותה כ"בריחה ממוות" וכ"מאבק עוצר נשימה להישאר בחיים כנגד כל הסיכויים".¹¹³ דומה שכל ניסיון, ולו הקטן ביותר, להתעלות מעל חיי היום-יום, זכה להערכה.

ההצלה הפלאית

העיתונות היהודית האמריקנית התמקדה יותר בחייו של היהודי הפשוט במחנה מאשר בקורות הלוחמים, והבהירה כי יהודים הצליחו לצאת בחיים מהמחנות לאו דווקא בשל התנהגותם אלא לרוב בזכות המזל. מוטיב הגורל, ההצלה הפלאית (miracle) שלא נסמכה על תושייה, על שכל, על כוח או על נוכחות וניצול האחר, שב ונשנה בפרסומים השונים ותרם לייצוג רגיש יותר של יהודי אירופה בשואה.¹¹⁴ לדוגמה, ב"Hadassah Newsletter" מובא הסיפור על דוד מגטו לבוב, סטודנט צעיר לרפואה שגורש מהאוניברסיטה ב-1941 וניצל בנס, למרות שאלפים מאנשי הגטו נרצחו. הוא נשלח למפעל שבו עבד 12-16 שעות כל יום בתנאי תת-זונה. לאחר מכן הועבר לבוכנוואלד ועבד שם במפעל ששיעור התמותה בו היה עצום: "כל שבועיים הביאו 1,500 עובדים חדשים במקום אלה שמתו". כאשר התקרבה המלחמה אל קצה והיה פחות מזון, מתו כל יום מאות מרעב. הגרמנים החלו לחסל בשיטתיות את אלפי האסירים והיו ממשכיכים להרוג אותם עד האחרון שבהם, אך אירע נס וכוחות הבריית הגיעו בזמן כדי להציל את אלה שנותרו בחיים, וביניהם דוד.¹¹⁵

דחיית החלוקה הדיכוטומית בין לוחמים לבין שאר העם

העיתונות היהודית האמריקנית לא הציגה הליכה "כצאן לטבח" אל מול גבורה הרואית, אלא העבירה תחושת חוסר אונים כללית והדגישה את העובדה כי נוכח המערכת הנאצית לא היה ליהודים כל סיכוי.¹¹⁶ לוחמי הגטאות והפרטיזנים לא הועדפו על פני האחרים ולא הורמו מעם. ב"Hadassah Newsletter" נכתב כי יהודי העולם החופשי מקשיבים גם ליוצאי מחנות הריכוז וגם לפרטיזנים בכבוד ובראה.¹¹⁷ כאשר תוארו פרטיזנים, לא הסתפקו בהלל ובשבח אלא עסקו גם בבעיות שנבעו מדרך חייהם בתקופת השואה. לדוגמה, כאשר נדפס סיפור על גבורתו של נער שהצטרף לפרטיזנים, מיהר הכותב להוסיף בסיום כי למרות כל הדברים הקשים שעבר (הרג גרמנים ועוד) הוא אינו אדם ברוטלי. לפניו יש הבעה רגישה ומתוקה, והוא ישר ונדיב.¹¹⁸

מן המאמר עולה כי המערכות התרבותיות הנבדלות שבהן פעלו הארגונים בארץ-ישראל ובארצות הברית, הביאו לייצוג שונה של השואה ושל יהודי אירופה בשואה בשני המקומות. בעיתונות הארץ-ישראלית היה נרטיב דיכטומי. השואה שימשה הוכחה לצדקת הציונות והצטמצמה להיבט אחד – הלקח: יהודים זקוקים למדינה משלהם. בנרטיב זה לא היה מקום לעבר עצמו, אלא רק לתוצאה הרצויה שלו בהווה ובעתיד. מאורעות השואה סיכמו במשפטים קצרים שלא הותירו מקום להזדהות או הבנה של הקורא, ולרוב כווננו כדי להאדיר את הציונות או למתוח ביקורת על יהודי אירופה בשואה. תגובת רוב יהודי אירופה לרדיפות הנאצים גונתה ונשפטה אל מול מורדי הגטאות והפרטיזנים, שתוארו כשלושה של היישוב בגולה.

לעומת זאת, העיתונות היהודית האמריקנית עסקה בטרגדיות, בסיפורים קשים, בקרבנות ובסבל, והנציחה את זיכרונות השואה.

אנשי הארגונים היהודיים האמריקניים לא נרתעו מפרסום תמונות קשות או מסיפורים מזעזעים ולא יצרו מחיצה בין העבר להווה. הם הציגו את השואה כחלק בלתי נפרד מהווייתו של העם היהודי כולו, פירקו את החלוקה השטחית לקבוצות (כגון "צאן לטבח" מול לוחמים, נספים מול ניצולים) שהתקיימה בנרטיב הארץ-ישראלי, עקבו אחר יחידים והביאו סיפורי הישרדות שונים ללא מתיחת ביקורת, כדי להסביר כי יהודים שרדו בשואה בדרכים רבות ומגוונות. השואה, לדידם, הייתה חלק בלתי נפרד מהמרכיבים האתניים בזהותו של היהודי, המתיימים לצד ערכים אוניברסליים ואמריקניים של חופש, צדק ושוויון.

כך נוצרו למעשה בשנים 1945-1948 שני נרטיבים שונים לאותו אירוע היסטורי. ההבדלים ביניהם מדגישים את הסלקטיביות האידיאולוגית של הזיכרון הקולקטיבי של אותו אירוע במקומות שונים.

הערות

1. Halbwachs 1992. See especially pp. 37-83, 167-189.
2. קרנצ, הירחון המרכזי של קק"ל, יצא לאור בשנים 1924-1963 ושימש צינור קשר מרכזי בין הלשכה הראשית של קק"ל לבין הפעילים ברחבי העולם. לאחר מלחמת העולם השנייה ערך את העיתון אפשטיין, ראש מחלקת התעמולה של קק"ל. לאחר שנים מספר בא תחתיו יעקב טשרנוביץ. שביט 1999: 188; בר"ג 1999: 106.
3. כתב העת ארץ-ישראל בבנייה היה דו-יחידות שחורג לשפות רבות וביניהן רוסית, בולגרית, פולנית וצ'כית. הוא עסק בתמורות החלות בארץ, בפריחתה ובהתעצמותה. בכל גיליון נדפסו והופצו אלפי עותקים. כתב העת ידועות קרן היסוד החל לצאת בשנת 1947, הופיע בצורה לא סדירה אחת לכמה שבועות, תורגם לשבע שפות (עברית, אידיש, אנגלית, צרפתית, רומנית, ספרדית ופורטוגלית) ואלפי עותקיו הופצו ברחבי העולם. בכתב העת היו שלושה מדורים עיקריים: ידיעות כלליות על מפעליה של קרן היסוד בארץ, ידיעות על פעולות קרן היסוד בתפוצות וידיעות על הנעשה בלשכה הראשית. מטרות (לפי הגדרת הארגון) הייתה להעמיד את קוראיו על הנעשה במפעל הבניין בארץ, ולתת תמונה על הפעולה בארצות השונות ועל עבודת השליחים, על מנת שהציונים בארצות השונות יכירו את פעולות חבריהם בארצות השונות. ראו: ידיעות קרן היסוד, 24.8.1947: 3; 8.5.1947: 6; לימור וגבל 1998: 25-44; פורת 1986: 217-263.
4. במלחמת העולם השנייה החלו לצאת לאור שני כתבי עת מרכזיים של ההסתדרות שייסקרו במאמר זה. הירחון בהסתדרות כלל מאמרים על המצב בארץ ובעולם, פרטוקולים של ישיבות הוועד הפועל של ההסתדרות, דיווחי שליחים מן העולם, הרצאות שניתנו לפעילי ההסתדרות ועוד. הירחון הופיע משנת 1943 עד 1970 (מלבד בשנים 1960-1961). משבט תש"ג עד תשרי תש"ד הופיע בשם פנקס לפעילי ההסתדרות. לאחר 1970 הוא נכלל בעיתון דבר. במהצית השנייה של שנות הארבעים הוא הופיע באופן בלתי סדיר. הירחון פנקס קטן כלל ביוגרפיות של אישים מרכזיים בתנועה הציונית וביישוב הארץ-ישראלי לצד סקירות על התפתחות ההסתדרות ותנועת הפועלים בארץ והתקדמות המאבק הציוני. הירחון החל לצאת לאור בשנת 1943 והופיע במהצית השנייה של שנות הארבעים באופן בלתי סדיר. מחלקת ההסברה של הוועד הפועל של ההסתדרות הוציאה עוד קונטרסי הסתדרות שונים לאורך השנים (ביניהם: קונטרס ביבליוגרפי (תשי"א-תש"ג), קונטרס למדריך (תרצ"ב) ועוד).
5. שני כתבי-עת מרכזיים יצאו לאור על-ידי ארגון הדסה בשנים אלו. Hadassah Newsletter יצא לאור כל ישיבה שבועות והגיע בשנים אלו לתפוצה מרשימה של קרוב ל-400,000 מנויים. מטרות הייתה לעסוק בנושאים שיקשרו קשר הדוק בין היישוב ובין הקהילה היהודית האמריקנית. היו בו כתבות מרכזיות

81. "יהדות פולין לבה לציון", קרננו, שנה כ"ד, גיליון ד', יולי 1947.
 82. "מסכת נטעים", קרננו, שנה כ"ד, גיליון ג', אפריל 1947.
 83. הבולים שבהם דגתי היו חלק מסדרה שעסקה בנבירה היהודית. מעשה גבורה נוסף שהונצח בבולים הייתה פרשת תלחי וגיבורה טרומפלדור. ראו: ברגל 1999: 71-104.
 84. "עם הבולים החזשים של הקק"ל", קרננו, שנה כ"ד, גיליון א', מרחשוון תש"ז.
 85. ראו למשל: "עיני ראו זאת", בהסתדרות, אפריל-מאי 1945: 6-8.
 86. "התנועה הציונית בפולין", בהסתדרות, מרס 1945: 5.
 87. "הונגריה, רומניה ובולגריה", בהסתדרות, מרס 1945: 6-8. בעניין זה ראו גם מורת 1990ב.
 88. "מרד בכניעת יהודים", בהסתדרות, יוני-יולי 1946, גיליון 31: 20-26.
 89. שם.
 90. אחת הדוגמאות הבולטות בעניין הוא מארק אדלמן, סגנו מרדכי אנליבין' מפקד המרד בגטו ורשה. אדלמן היה איש הבונד ולאחר תום המלחמה נשאר לגור בפולין. דמותו נעלמה מן היכרון הלאומי של מרד גטו ורשה. כמו כן, נעלמו מדפי ההיסטוריה לוחמי ההתאחדות היהודית הצבאית (ZZW) שהיו קשורים לתנועה הרדיקלית. ראו בנושא זה: פורת 1995: 121-139; גרופינסקה 2000.
 91. "זכרו את הצוואה של הזרות הקודמים", בהסתדרות, ספטמבר-אוקטובר 1945: 5-8.
 92. "מרד בכניעת יהודים", בהסתדרות, יוני-יולי 1946, גיליון 31: 26.
 93. יבלונקה 2001. ראו למשל, גורי 1963: 247-248. התבטאויות נוספות בגנות החלוקה ניתן למצוא ממשפט אייכמן ואילך. למשל, ק' שבתאי יצא בחוברת כצאן לטבת? (1966) נגד התפיסה כי ביהודי אירופה טבועה הפחדנות הגלותית. הוא טען כי מאז ומתמיד היה מצבם של המיעוטים רע ומר, וכי מול מכות הנאצים הנאצית נכנעו גם עמים מבוססים עם מדינות וממשל משלהם. לפיכך, תגובת יהודי אירופה לנאצים אינה שונה מתגובת עמים אחרים באירופה. לא היה לאן לברוח ולא הייתה דרך להתגונן אל מול כוח מסיבי כזה.
 94. ראו פראנקל (1946): 417-451 מול Bettelheim 1943: 417-451.
 95. ריאיון עם פדוף' דינה פורת, 10.4.02. בהקשר זה כתב פרימו לוי על המקריות שבמיונים בארצות-ברית: "אנו גם יודעים שמיון שיטתי זה שמטרתו היתה לברור את הכשרים לעבודה המסוגלים לחיות, לא הופעל תמיד. במשולחים הבאים נקטה שיטה פשוטה יותר: פתחו את הדלתות של הקרונות משני צידי המסילה, בלא אזהרה או תוראות כלשהן. למתנות הלכו מי שבמקרה ירדו מצד אחד; ישר לתאי הגזים הלך מי שירד בצד השני". לוי 1989: 18-19.
 96. בונדי 1997: 44.
 97. לוביאניק פנחס, "עם שרידי עמנו", פנקס קטן, גיליון 40, אוקטובר 1946: 92-91.
 98. פורת, 1990: 266-273; 2001: 175-192; ריאיון עם פרופ' דינה פורת, 10.4.02.
 99. ע' פישמן, "קליטת עלייה", בהסתדרות, מאי 1947, גיליון 34: 27-28.
 100. "דברי שליחים", בהסתדרות, פברואר 1948, גיליון 39: 16.
 101. יבלונקה 1998: 81-103.
 102. קאופמן 1991: 92-109.
 103. 103-102, 267-268, Saloman 1966: 55-84; יצחקי 1996: 161.
 104. נאמן-ערד 1996-1997: 14-22.
 105. הרצברג 1994: 271-272.
 106. זנד 2002: 218-259.
 107. שיף 1998: 163-207.
 108. Kovner Abba, "Israel Unite", Hadassah Newsletter, October 1946: 4-6.
 109. לדוגמה: "Journey into Freedom", JDC Digest, Vol 5. No 5, July 1946: 7, 15.
 110. "The Polish Picture", JDC Digest, Vol 5. No 3, March-April 1946: 3, 4, 15.
 111. "In the Wake of Battle", Hadassah Newsletter, June-July 1945: 12-13.

14. ויץ 1990: 133-150.
 15. "חשבון המעשה והנפש עם חתימת תקופה", קרננו, שנה כ"ב, גיליון ג', יוני 1945.
 16. "מענייני קרננו", קרננו, שנה כ"ב, גיליון ג', יוני 1945: 1.
 17. "בחזית עבודתנו - בתפוצות אירופה", קרננו, שנה כ"ג, גיליון ב', פברואר 1946.
 18. "מענייני קרננו", קרננו, שנה כ"ב, גיליון ג', יוני 1945: 1.
 19. "יוסף אהרונוביץ", פנקס קטן, גיליונות ספטמבר-דצמבר 1945: 51-52.
 20. "תנועת הפועלות ליובלה", פנקס קטן, גיליון 36, 1 במאי 1946: 63-64.
 21. "שוב עבודת הקק"ל באירופה", קרננו, שנה כ"ג, גיליון ג', מרס 1946.
 22. "שוב עבודת הקק"ל באירופה", קרננו, שנה כ"ג, גיליון ג', מרס 1946.
 23. "עם סיום תקופה", קרננו, שנה כ"ג, גיליון א', ספטמבר 1945.
 24. "בתפוצות", קרננו, שנה כ"ג, גיליון ה, מאי 1946.
 25. "שוב עבודת הקק"ל באירופה - באיטליה: חג הקק"ל בחזית הכשרה", קרננו, שנה כ"ג, גיליון ג', מרס 1946.
 26. קרננו, שנה כ"ד, גיליון ג', ניסן תש"ז.
 27. בולטין מס' 23, ידיעות קרן היסוד, 8.8.1947: 4.
 28. בולטין מס' 20, ידיעות קרן היסוד, 16.6.1947: 2.
 29. "ליום הנצחון", בהסתדרות, אפריל-מאי 1945: 3.
 30. "למניעת רוע הגזירה", בהסתדרות, ספטמבר-אוקטובר 1945: 4-5.
 31. "ליום הנצחון", בהסתדרות, אפריל-מאי 1945: 4.
 32. "למניעת רוע הגזירה", בהסתדרות, ספטמבר-אוקטובר 1945: 3.
 33. וישניק א., "מכתב לעובדי בית-ברנר מהי"ל", בהסתדרות, אוגוסט 1945: 11-15.
 34. "מפי שליחנו", בהסתדרות, פברואר 1946: 10-14.
 35. לוביאניק פנחס, "עם שרידי עמנו", פנקס קטן, גיליון 40, אוקטובר 1946: 22-21.
 36. קאופמן 1991: שיף 1998.
 37. שיף, 1994.
 38. גורני, 1998.
 39. שיף 1994: 2001.
 40. נאמן-ערד 1996-1997: 14-22. ראו בנושא זה גם: הרצברג 1994: 263-257.
 41. Urofsky 1975: 418-429.
 42. גורני 1986: 23-25.
 43. שיף 1994: 58-45; Novick 1999: כמו כן, ראו את העדויות הבאות: 109-88; Friedland 1999: 45-40; Lowenberg 1993: 45-40.
 44. "The Committee Inquires", Hadassah Newsletter, January-February 1946: 2-4, 27.
 45. "From Bergen-Belsen And Buchenwald Camps", Hadassah Headlines, October 1945: 2.
 46. "Youth Aliyah Movement In Europe Being Revived", Hadassah Headlines, July 1945: 7.
 47. "A Passage to Haifa", Hadassah Newsletter, May 1946: 8-9.
 48. "First Children Liberated From Germany Land In Haifa As Wards Of Youth Aliyah", Hadassah Headlines, September 1945: 2.
 49. "The Young People Are Finding Their Way Home Says Youth Aliyah Head, Talking Of Newcomers", Hadassah Headlines, May 1946: 3.
 50. Kovner Abba, "Israel Unite", Hadassah Newsletter, October 1946: 4-6.
 51. "The Polish Picture", JDC Digest, Vol 5. No 3, March-April 1946: 3-4, 15.
 52. לדוגמה: "Journey into Freedom", JDC Digest, Vol 5. No 5, July 1946: 7, 15.
 53. "In the Wake of Battle", Hadassah Newsletter, June-July 1945: 12-13.
 54. "Escape to Life", Hadassah Newsletter, October 1945: 5-9.

ומדורים קבועים, כגון: חזון מסיפוי הדסה בארצות הברית וארץ ישראל, ועל נשאים וידידים בארצות הברית. העיתון התעלם בדרך כלל מנושאים פנים-אמריקניים, אלא אם כן היו קשורים ליהדות או לציונות, כגון המלחמה באנטישמיות בארצות הברית. בעת המלחמה נשלח לצבא האמריקני באירופה ולאחר השחרור לקהילות היהודיות באפריקה, באירופה ובמזרח הרחוק. הירחון Hadassah Headlines, שיצא לאור במקביל, ייחד מדורים קבועים לנושאים העיקריים שבהם עסקה הדסה כמו רפואה, עליית הנוער, רווחת הילד ושותפות עם ארגונים ציוניים אחרים. ראו: גורן 1989: 14;
 "Publicity and Promotion", Hadassah Newsletter, November 1945: 35-36; "A New Approach to an Old Problem", Hadassah Newsletter, October 1945: 18-19.
 6. ה'וינט הגדיר את עצמו כארגון סעד א-פוליטי, אך בשל עמדתו והשפעתו של ג'וזף שוורץ (Joseph J Schwartz), ראש הסניף האירופי מ-1940, נקט הארגון בפועל עמדה פוליטית פרו-ציונית. וכך עזרתו של ה'וינט בבריחה באירופה הייתה כה גדולה עד כי אחד השליחים הארץ-ישראליים טען כי "יש לנו לא שתי קרנות ציוניות - יש לנו שלוש: קרן היסוד, קרן קיימת לישראל וקרן ה'וינט". ראו: באואר 1974: 236-193; Bauer 1989: פורת 1987: 173-183; לוביאניק פנחס, "עם שרידי עמנו", פנקס קטן, גיליון 40, אוקטובר 1946; ליטבק 1987.
 ה'וינט הוציא לאור בתחילת שני רחונים מרכזיים: JDC Digest ו-JDC Review. הם עסקו לאחד המלחמה בסיוע שניתן ליהודים באירופה. המאמרים נכתבו, בדרך כלל, בידי נציגים שונים של ה'וינט באירופה וראשו בארצות הברית. רק מעט כתבות בעיתון הוקדשו לעניינים פנימיים של ה'וינט. משנת 1948, עם התחלת חיסול מחנות העקורים באירופה וניצחיה של המלחמה הקרה שהקטן חיסול מחנות האזרחים באירופה, החלו ירחונים אלו לעסוק במצבי היהודים גם במקומות אחרים בעולם.
 7. (Americans for Haganah) AFH היה ארגון ציבורי שהוקם ביולי 1947 על ידי מכון סנוברן, מכון חשאי לגיוס כספים ולרכישת נשק בעבור ההגנה בצפון אמריקה. מטרתו היו: להביא לתמיכה יהודים אמריקנים בעלייה ההמונית בפשיטת לארץ-ישראל; להפיץ מידע על תפקידי המכרע של הברית הבאות פליטים לארץ ישראל; להגביל את המטרות; ללמד את האמריקנים על המאבק בארץ-ישראל; ולגייס תמיכה כספית ומתנדבים לארגון ההגנה. ראו: הוכשטיין יוסף, "ההגנה" בארצות הברית, 7.8.1988. עריכת ראשונות: 1, 6-7, ארכיון "ההגנה", 118/40. הארגון הוציא לאור דו-שבועון בשם Americans for the Haganah, שכלל כתבות אשר עסקו במטרות הארגון והפיצו את רעיונותיו בבריב. מראשית 1948 שינה הדו-שבועון שם ופורמט. הוא נקרא Haganah Speaks, העמודים הוגדלו, נוספו מדורים קבועים חדשים בהתאם להתפתחויות המדיניות (כגון ניתוח המצב במדינות ערב), הוא היה לחדשות יותר מבחינת המידע (שבתפוצת וכתבות משנה, חלוקת העמוד לטורים) ומבחינת תוכנית (דיווחים שוטפים על המתרחש באזורי פרשנות מסכמים).
 8. גורן 1989: 3-16.
 9. במגילת העצמאות נכתב: "השואה שנתחוללה על עם ישראל בזמן האחרון, בה הוכרעו לטבח מיליונים יהודים באירופה, הוכיחה מחדש בעליל את ההכרח בתעורר בעיית העם היהודי מאשר המולדת והעצמאות עליידי חידוש המדינה היהודית בארץ-ישראל, אחרי פתח לרווחת את שערי המולדת לכל יהודי ותעניק לעם היהודי מעמד של אומה שוות-זכויות בתוך משפחת העמים. שארית הפליטה שניצלה מהטבח הנאצי האיום באירופה, ויהודי ארצות אחרות לא חדלו להעפיל לארץ-ישראל, על אף כל קושי, מניעה וסכנה, ולא פסקו לתבוע את זכותם לחיי כבוד, חירות ועמליים במולדת עמם."
 10. שיפרא 1997: 86-103.
 11. רונן 1996.
 12. סיפור לקח זה, שדחק את העבר והתמקד בהווה ובעתיד, בא לידי ביטוי לא רק בעיתונות, אלא גם בקולנוע, בחלקים נרחבים של ספרות המבוגרים, ספרות הילדים, ספרי הלימוד וספרי היכרון ועקרונותיה מהדהדים גם בתפישת הנצח השואה. ראו: שקד 1998; דר 2002; פירר 1989; עמית 1995; ברוג 1996; דון היא 1983.
 13. פורת 1986.

אלתרמן והתקשורת

מרדכי נאור

לעניינים ערביים, רחמים מוצרי - קיבל 26 לא"י; הכתב בתל-אביב, שמעון סאמט - 14 לא"י; מזכיר המערכת ישעיהו קלינוב - 50 לא"י, והעורך הראשי ד"ר משה גליקסון - 75 לא"י.⁵

בתחילת שנות הארבעים תבע אלתרמן העלאה בשכרו ולא נענה על-ידי גרשום שוקן, המו"ל והעורך הראשי של הארץ. הוא החליט לפרוש מהארץ, וחזר לדבר. בדיעבד היכה שוקן על חטא, והגדיר את סירובו כ"אחד המחזלים החמורים בקריירה שלי כעורך עתון".⁶ גם בדבר, שבו החל לפרסם, החל בפברואר 1943, את שיריו האקטואליים תחת כותרת חדשה, "הטור השביעי", הוא נדרש תחילה לתרגם מברקים, אך עשה זאת רק ארבעה לילות בשבוע. בשלב כלשהו ירד לשני לילות, עד ששוחרר לגמרי מעבודה זו ואת שכרו קיבל בעבור כתיבת "הטור השביעי".⁷

מכל האמור לעיל עולה, שלא בכדי ראה אלתרמן את עצמו בשלהי שנות הארבעים כעיתונאי. זאת, כמובן, לצד עיסוקיו האחרים בתחומי השירה, תרגום המחזות והספרים, הפזמונאות, ועוד.

אין תימה, אפוא, שלא אחת התייחס בשירתו האקטואלית לנושאים המוכרים לו ממערכת העיתון ואפילו מבית הדפוס שלו.

מעשה במיל קטן וקרח

שניים משירי "רגעים" משנת 1937 עוסקים בנושאים עיתונאיים במישורין, וליתר דיוק בעיתונו שלו, הארץ. הראשון, "על חטא שסוי והסתה"⁸ נכתב במחאה נגד סגירת העיתונים בכל פעם שכתבו דבר שלא נראה לשלטונות המנדט. ב"חטא" זה היה חלק לכל העיתונים העבריים שהופיעו בעת ההיא: הארץ, דבר, הבוקר והירדן, ולאחר מכן גם הצופה והמשקיף. במרס 1937 הגיע תורו של הארץ. במאמר מערכת, שנחתם באותיות מ.ג. (מתברר היה ד"ר משה גליקסון, בעבר עורך העיתון ובעת הזאת פובליציסט בו), הואשם הממשל הבריטי בשיתוק מוחלט כנגד האלימות הערבית, למרות שמאז אוקטובר 1936 שררה בארץ, כביכול, "הפסקת אש" במהומות הדמים שיוזמו הערבים. וכך כתב גליקסון בין היתר:

ההסתה הפרועה [בעיתונות הערבית בארץ] גוברת מיום ליום. אין עוד צורך בעלי-תאנה. מהללים, משבחים ומעריצים פורעים ומרצחים. מאיימים במהומות המוניות חדשות, מספרים ומתפארים בגלוי בהכנות

מגיל צעיר היה נתן אלתרמן יוצר רבת-חומי: משורר, מתרגם, מחזאי, פזמונאי וגם - מה שנהוג לשכוח לעתים - עיתונאי. בין השנים 1931-1934, בעודו עושה את צעדיו הראשונים בשדה השירה, ניתן למצוא "טביעות-אצבע" שלו בתחום העיתונות - כעורך וככותב פליטונים. פליטון זוהי רשימה קלה וקצרה, "חופשית, נוצצת בכמה צבעים, והפרופורציה שביניהם היא הנותנת את הטעם...!"⁹ " זה היה ביומונים הארץ ודואר היום, בשבועון החיפאי השער ובשבועון הבידור התל-אביבי כלנוע.²

ואולם הוא עצמו, ספק אם ראה עצמו כעיתונאי בשנים אלו. כשנתבקש לאחר קום המדינה למלא שאלון מטעם אגודת העיתונאים בתל-אביב, ולציין בין השאר את הוותק המקצועי שלו כעיתונאי, כתב (ב-1949): 15 שנה.³ כלומר, הספירה אצלו מתחילה רק ב-1934. זוהי השנה שבה הוא החל לכתוב את הפובליציסטיקה המחוררת שלו - תחילה בדבר, ולאחר כמה חודשים בהארץ, במדור "רגעים" - שבו התמיד למעלה משמונה שנים. וכן, משנה זו ואילך הוא הועסק בהארץ (ואחר-כך גם בדבר) כ"מתרגם הטלגרמות".

חיבור טורי "רגעים" להארץ לא נחשב כחלק מעבודתו בעיתון הראוי לתשלום. את שכרו קיבל בעבור תרגום מברקי סוכנויות הידיעות שישא לילות בשבוע. את שיריו למדור "רגעים" כתב תוך כדי תרגום המברקים, ועורך הארץ מאז 1939, גרשום שוקן, מעיד, כי שולחן העבודה של אלתרמן במערכת היה מנוקב במאות רבות של דקירות-סיכה, שכן בעת כתיבת השירים קבע המשורר את הקצב באמצעות הקשת סיכה שאחז בידו השמאלית.⁴

ואין זה עדיין הכל: במשך יותר משנתיים, ממרס 1940 עד יוני 1942 מילא אלתרמן תפקיד בכיר בהארץ, תפקיד שבלשון העת ההיא נקרא "אחראי". לפי הוראות הבריטים קבע כל עיתון אדם בעל השכלה אקדמית, שייצגו כלפי השלטונות. לאלתרמן, כידוע, היה תואר אקדמי (בחקלאות!) וזה הספיק למילוי התפקיד.

ממסמכים שנתגלו בתקופה מאוחרת ידוע כמה השתכר אלתרמן בעבודתו במערכת הארץ. הוא הוגדר כ"מתרגם" ובינואר 1937 עמדה משכורתו על 18 לא"י - מן המשכורות הנמוכות. לדוגמה: שכר עורך המדור לספרות, אברהם שלונסקי, היה 30 לא"י; הכתב

פרק מתוך ספר בכתובים על הכתיבה האקטואלית של נתן אלתרמן, בשנים 1967-1934.

סילבר אבא הלל, *במערכה למדינה יהודית*, ירושלים, 1968.

עמית נעה, *זפוסי הנצחה וזיקתם למודלים בתרבות - מקרה מבחן: חוברות זיכרון לנופלים במלחמות, עבודת מ.א. באוניברסיטת תל-אביב*, 1995.

פורת דינה, *הנהגה במלכו, תל-אביב*, 1986.

פורת דינה, "בן גוריון ושואת יהודי אירופה", *הציונות*, י"ב, תל אביב, 1987, עמ' 193-314.

פורת דינה, "מקומה של יהדות אירופה בתכניוהיה של התנועה הציונית במלחמת העולם השנייה ואחריה", *שארית הפליטה 1944-1948*, ירושלים, 1990, עמ' 259-274.

פורת דינה, "שנת השמדה"; תעודה על יחסו של היישוב בארץ-ישראל לתנועות הנוער באירופה בתקופת השואה", *ידיד*, 1990, עמ' 107-205.

פורת דינה, *מעבר לגשמי: פרשת חייו של אבא קובנר*, תל-אביב, 2000.

פורת דינה וויץ יחיעם (עורכים), *בין מגן דוד לטלאי צהוב - היישוב היהודי בארץ-ישראל ושואת יהודי אירופה 1939-1945*, ירושלים, 2002.

פירר רות, *סוכנים של לקת*, תל-אביב, 1989.

פרנקל ויקטור, *האדם מהמש משמעות*, תל-אביב, (1946) 1970.

קאופמן מנתם, "הציונות האחרת בעולם החדש", *גשר*, 124-123, שנה 37, ירושלים, 1991, עמ' 92-109.

רוני אביהו, *זכרון השואה במדינת ישראל*, הרצאה באוניברסיטת באר שבע, 1996.

שביט זור, "התפתחות כתבי העת והעיתונות, תולדות היישוב היהודי בארץ ישראל מאז העלייה הראשונה - בנייתה של תרבות עברית בארץ-ישראל", ירושלים, 1999, עמ' 123-197.

שטאבר רוני, *הלקח לדור - שואה וגבורה במחשבה הציונית בארץ בשנות החמישים*, ירושלים, 2000.

שיף עופר, "האמריקניזציה של התגובות לאנטישמיות במלחמת ה-II ואחריה", *גשר*, 129, ירושלים, 1994, עמ' 45-58.

שיף עופר, "ארבעה ניסיונות תיווך בין טקסטים יהודיים ואמריקניים", *הציונות*, מאסף כ"א, תל-אביב, 1998, עמ' 355-369.

שפירא אניטה, *חרב היונה - הציונות והכוח 1881-1948*, תל-אביב, 1994.

שפירא אניטה, "רכיבים של האתוס הלאומי במעבר מיישוב למדינה", בתוך (יינהרץ יהודה ואחרים עורכים), *לאומיות ופוליטיקה יהודית - פרספקטיבות חדשות*, ירושלים, 1997, עמ' 253-271.

שקד גרשון, *הסיפור העברית 1880-1980*, תל-אביב, 1998.

Bauer Yehuda, *Out of the Ashes, The Impact of American Jews on Post Holocaust European Jewry*, Oxford, 1989.

Bettelheim Bruno, "Individual and Mass Behavior in Extreme Situations", *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 38: 417-452.

Friedman Henry, *I'm No Hero*, Seattle, 1999.

Halbwachs Maurice, *On Collective Memory*, (ed. and trans. Lewis A. Coser), Chicago and London, (1925, 1947), 1992.

Lowenberg William J., *Jewish Community Federation Leadership Oral History Project*, California, 1993.

Novick Peter, *The Holocaust in American Life*, Boston - New-York, 1999.

Salamon George (ed.), *Jews in the Mind of America*, New York & London, 1966.

Urofsky Melvin I, *American Zionism from Herzl to the Holocaust*, New York, 1975.

"Escape to Life", *Hadassah Newsletter*, October 1945: 5-9 .112

"Journey into Freedom", *JDC Digest*, Vol 5. No 5, July 1946: 7, 15 .113

"Rescue and Redemption", *Hadassah Newsletter*, November 1945: 21-23 .114

"The Dream of Freedom", *Hadassah Headlines*, November 1945: 3 .115

"Escape to Life", *Hadassah Newsletter*, October 1945: 5-9 .116

"Conference in London", *Hadassah Newsletter*, October 1945 .117

"A Passage to Haifa", *Hadassah Newsletter*, May 1946: 8-9 .118

מקורות

אלתרמן נתן, *הטור השביעי*, ספר שני (תשי"ד-תשכ"ב), תל-אביב, 1970.

אפלפלד אהרון, *מסות בגוף ראשון*, ירושלים, 1979.

באואר יהודה, *הבריחה*, תל-אביב, 1974.

בונדי רות, *שברים שלמים*, תל-אביב, 1997.

ברגל יורם, *סוכנת תעמולה ארץ-ישראלית - הקרן הקיימת לישראל 1947-1924*, חיפה, 1999.

ברוג מולי, *לבטים בהנצחת השואה בארץ-ישראל 1942-1949*, ירושלים, 1996.

גורי חיים, *מול תא הזכוכית - משפט ירושלים*, תל-אביב, 1973.

גורן אריה (ארתור), "אנו באנו ארצה" באמריקה - אמריקניזציה של אידיאל החלוצי", בתוך: גל אלון (עורך), *ישראל הנכספת*, באר-שבע, 1999, עמ' 67-94.

גורני יוסף, *החיפוש אחר הזהות הלאומית*, תל-אביב, 1986.

גורני יוסף, *בין אושוויץ לירושלים*, תל-אביב, 1998.

גרופינסקה אנה, *סחור סחור: שיחות עם לוחמים מגטו וארצה*, תל-אביב, 2000.

דון יחיאל אליעזר, "ממלכתיות ושואה", *בשבילי התחייה - מחקרים בציונות דתית*, ירושלים, 1983, עמ' 167-188.

דר יעל, *המעבר מ"סיפור של יישוב" ל"סיפור של מדינה"* בספרות היילדים העברית 1939-1948, חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה", אוניברסיטת תל-אביב, 2002.

הרצברג ארתור, *היהודים באמריקה - מפגש רב התפוכות בן 400 שנה*, ירושלים ותל-אביב, 1994.

ויץ יחיעם, "יישוב, גולה ושואה - מיתוס ומציאות", *יהדות ומגו*, תל-אביב, 1990, עמ' 133-150.

ויץ יחיעם, "שני הסברים לשתי הדרכים", *קתדרה*, 53, ירושלים, 1990, עמ' 123-130.

זיו (זיסוביץ) משה, *כאן לא היו טרומבונים*, תל-אביב, 1996.

זנד שלמה, *הקולנוע כהיסטוריה - לדמיין ולבנים את המאה העשרים*, תל-אביב, 2002.

יבלונקה חנה, "50 שנה למפגש - ישראלים וניצולים בראי הספרות, הזיכרון והיסטוריוגרפיה", *ילקוט מורשת*, גליון ס"ה, תל-אביב, 1998, עמ' 81-103.

יבלונקה חנה, *מדינת ישראל נגד אדולף אייכמן*, תל-אביב וירושלים, 2001.

יצחקי הוסה, *שארית הפליטה בראי העתונות ודעת הקהל האמריקאית בשנים 1945-1948*, עבודת מ.א., תל-אביב, 1996.

לוי פרימן, *זהו אדם*, תל-אביב, 1989.

ליטבק יוסף, "תרומתו של ארגון הגוינט לשיקומה של שארית הפליטה בפולין, 1944-1949", בתוך: פינקוס בנימין, *יהדות מזרח אירופה בין שואה לתקומה 1944-1948*, אוניברסיטת בן גוריון, המרכז למורשת בן-גוריון, 1987, עמ' 334-388.

לימור יחיאל וגבל אינס, "עיר נצורה ועיתונים בה הרבה - העיתונות בירושלים במלחמת העצמאות", *קשר*, 23 (מא'), תל-אביב, 1998, עמ' 25-44.

נאמן-ערד גולי, "היסטוריה של זכרון: שינוי מעמדה של השואה בתודעתם של יהודי ארצות-הברית", *ומנים*, 57, תל-אביב, חורף 1996-1997, עמ' 14-22.